GRAMMATYKA

DLÁ

SZKÓŁ NARODOWYCH

NA KLASSĘ I.

Szósty ráz wydaná.

Oprawna w papier. - - - - gr. 16.

W KRAKOWIE 1788.

w Drukarni Szkoły Główney Koronney.

Dziéło: *Grammatyka dlá Szkół Narodowych*, przez Jmci X. *Onufrego Kopczyńskiego* S. P. wyznaczonégo od Kommissyi Naszéy ułożoné, przez Towarzystwo do Xiąg Eleméntarnych roztrząśnioné, Szkołóm Narodowym do użyciá, podług przepisów Naszych, podaiémy. w Warszawie d. 2. Paździerńika Roku 1778.

IGNACY Xżę MASSALSKI Biskup Wiléński, Prezyduiący.
MICHAŁ Xżę PONIATOWSKI Biskup Płocki.
AUGUST Xżę SUŁKOWSKI Wda Kaliski.
JOACHIM CHREPTOWICZ Podkan. W. X. Lit.
MICHAŁ MNISZECH Sekrétárz W. W. X. L.
HIACYNT MAŁACHOWSKI Referénd. Koron.
IGNACY POTOCKI Pisárz W. W. X. Lit.
ADAM Xżę CZARTORYSKI Jen. Ziém Podolskich.
JĘDRZÉY MOKRONOWSKI Jen. Inspekt. Woysk Koron.
STANISŁAW Xżę PONIATOWSKI Jen. Lieut. W. K.
FRANCISZEK BIELIŃSKI Star. Czérski.
ANDRZÉY ZAMOYSKI Kawal. Ord. Orła Białégo.

GRAMMATYKA NA KLASSĘ PIÉRWSZĄ.

ROZDZIÁŁ I.

O wymáwianiu Łaciny na wzór Polſzczyzny.

§. I. *Doświádczénié wymáwianiá Polſzczyzny, na przykładzie:* o fundaméntach Grammatyki.

Różnimy się ludzie od zwiérząt rozumém i mową. Przez rozum poznaiémy rzeczy i o nich rozmyślámy: przez mowę wyiáwiámy drugim myśli naſzé.

Mowa iest dwoiaka: iedna *ustná*, drugá *piſaná*: przez obiedwie zarówno maluiémy, że tak rzekę, to, co myślimy.

Nie wszyscy zarówno rozumieią mówiących, ani téż zarówno wszyscy zrozumiale mówią: w obudwu razach pomágá znaiomość *Grammatyki*.

Grammatyka iest porządnym zbiorém uwág nad mową ustną i piſaną, podaiącá do tego ſpoſoby, aby się ludzie iak náyiaśniéy między ſobą rozumieli.

Rozmaité na świecie są ięzyki: atoli,

A że

że wszystkié są ludzkié; iedén do drugiégo, większé lub mnieyszé má podobiéństwo. Z uwag nad iednym ięzykiém, robi się *Grammatyka szczególná*: z uwág zaś iednostaynych nad wszystkiémi ięzykami, robi się *Grammatyka powszechná*: obiedwie zasádzaią się na zwyczaiu narodowym i na naturze mowy ludzkiéy.

Kto pozná dobrze swóy ięzyk; pozná łatwiéy i obcé: przy rozwáżaniu więc Polskiégo ięzyka, uczyć się będziémy Łacińskiégo.

Kto umié dobrze wymáwiać Polszczyznę, potrafi łatwo wymáwiać i Łacinę, dlá wielkiégo w oboygu podobiéństwa, tak co do *Głosek* i *Znamion*, (z czego dwoyga skłádá się nasza i Łacińská mowa pisaná) iako co do *Prawideł* wymáwianiá.

§. II. *O Głoskach.*

Przykłád.

Polski.	*Łaciński.*
Wstáń dzié-cię, weź xiąż-kę, prze-czy-táy. Bydź mą-drym o-śmiél się.	*Sur-ge pu-er, su-me li-brum, per-lege. Sa-pe-re, au-de.*

Głoski czyli *Litery* większé i mnieyszé też samę maią postać i brzmiénié, ténże sám podziáł na *Samogłoski*, czyli *Wokale* i *Spółgłoski*, czyli *Konsony*, też samé są *Prawidła*, czyli *Reguły Syllabizowaniá* czyli *Zgłoskowaniá* w obudwu ięzykach.

Rózni

Różni się iednak w niektórych rzeczach, Wymáwianié Łaciny od Polszczyzny.

Przykłád.

Pisze się:	*czytá się:*
Quivis, sinciput:	*kwiwis, syncyput.*
Dies, Cajus *lub* Caius	*di-es, Ka-ius.*
Caedo *lub* cædo:	*cedo.*
Coena *lub* cœna:	*cena.*
Cicero, Cylix, caput:	*Cycero, Cylix, Caput.*
Cor, cura, lac:	*kor, kura, lak.*
Cresco, diphtongus:	*kresko, dyftongus.*
Rhetor, Atheniensis:	*Retor, Atenyensys.*
Casus, gratia:	*kazus, gracya.*
Actio, prudentia:	*akcyo, prudencya.*
Solertia, sanguis:	*solercya, sangwis.*

Różnica Łaciny od Polszczyzny w tém zachodzi.

1. Nié masz w Łacinie ą, ę, ł: nié masz w Polszczyznie Q, q. Łacińskié *Q, q*, wáży naszé *k*, Łacińskié *V, v*, wáży naszé *w*, n. p. *Quisque.*

2. *i* krótkié, ze *Spółgłoską s, c*, brzmi iak y n. p. *sinciput*, ani się łączy *w zgłoskowaniu* z następuiącą *Samogłoską*, n. p. *di-es*: chyba że się pisze za j, n. p. *Ca-ius* zamiást *Cajus.*

3. *Dwugłoski* czyli *Dyftongi* (to iest dwie *Samogłoski* w jednéy *Zgłosce*) té dwa *ae, oe*, brzmią iak *e*, n. p. *caedo, coena.*

4. Następuiącé *Głoski* brzmią tak: *c*, z *Samogłoskami e, i, y*, tudzież z *Dwugło-*

 skami

skami ae, oe, brzmi iak *c* Polskié n. p. *Cicero, Cylix, caedo, coena* : gdzieindziéy zaś iak *k*, n. p. *caput, cor, cura, lac, cresco.*

h, po *Spółgłoskach r, t,* nie brzmi n. p. *Rhetor, Atheniensis.*

ph, brzmi zawsze iak *f*, n. p. *diphtongus.*

s, między dwiéma *Samogłoskami*, brzmi iak *z* n. p. *casus.*

ti, Zgłoska maiącá przed sobą *Samogłoskę*, albo iednę z tych *Spółgłosek c, n, l, p, r*, po sobie zaś *Samogłoskę*, brzmi iak *cy*, n.p. *gra-ti-a, al-ti-or, a-pti-or, so-ler-ti-a, a-cti-o, pru-den-ti-a.*

5. W Polszczyznie zawsze prawie przeciągá się trochę dłużéy *Zgłoska przedostatniá*: w Łacinie zaś czasém się taż *przedostatniá* skrácá. Na znak tedy skróconéy téy *Zgłoski*, będzie znak *v* nad *Samogłoską*: a gdzie tego znaku nie będzie; *przedostatniá Zgłoska* przedłuży się z Polska, n. p. *litĕra, vocalis, consŏnans, diphtongus.*

§. III. O Znamionach.

Znamiona Pisarskié (*Notae Orthographĭcae*) nad *Głoskami*, albo po *Głoskach* kładącé się, iedné są spólné obudwu ięzykóm, drugié kazdému szczególné.

I. Znamiona spólné Polszczyznie i Łacinie.

, Przecinek (*Comma*) znak małégo przestanku w wymáwianiu.

; Srzednik (*Medĭa nota*) znak przestanku większégo.

: Dwukropek (*Duopuncta*) znak także przestanku większégo.

. Kropka lub Krés (*Periŏdus*) znak przestanku náywiększégo.

! Znak wykrzykniéniá (*Exclamatĭo*)

? Znak pytaniá (*Interrogatĭo.*)

- Łącznik (*custos*) znak łączéniá *Zgłosek.*

() Nawias (*Parenthĕsis*) znak wymáwianiá niższym tonem tego, co między té láseczki wtrącono.

,, *Cudzysłów*, znak słów cudzych w pismo włożonych.

(1) lub (a) lub (*) *Odsyłacz*, znak położonégo na boku, lub na dole przypisu, do którégo się Czytelnik odsyła.

II. Znamiona szczególné Polszczyznie.

Znamié prawé nad *á, é,* znaczyło w starych xiążkach otwarté czyli pełné tych *Samogłosek* wymáwianié, n. p. *pánié*. Teráz znamié to, znaczy ściśnioné *Samogłosek a, e, ó,* wymáwianié, n. p. *tén, móy, pán*: gdzie tych zaś znamion nie będzie; takié *Samogłoski* otwarto się maią wymáwiać n.p. *panowie*. Toż znamié położoné nad *Spółgłoskami* b́, ć, ḿ, ń, ṕ, ś, ẃ, ź, znaczy miękkié ich wymáwianié, n. p. *gołąb́ miłość, karḿ, koń, karṕ, łoś, paẃ, młódź.*

Znamié lewé nad *è, ò,* znaczyło w starych xiążkach, że té *Samogłoski* są w wymáwianiu ściśnioné, n. p. *którè*. Teráz to znamié nigdzie się kłáśdz nie będzie.

Przy-

. *Przycisk*, znak wymáwianiá z przyciskiém *Spółgłoski* z n. p. *káż*, *strâż*.

III. Znamiona szczególné Łacinie:

' Apostrŏphus (*odcinek*) n. p. *viden'* zamiast *videsne*.

´ Accentus acutus, (*Znamię prawé*) n. p. *sequè*, *suosquè*.

` Accentus gravis, (*Znamię lewé*) n.p. *serò*.

^ Accentus circumflexus (*daszek*) n.p. *Dî*.

¨ Diaerĕsis (*Rozdzielnik*) n. p. *ïambus*, zamiást *iambus*.

§. IV. *Prawidła wymáwianiá.*

1. Wymówić każdą *Głoskę* swoiém właściwém brzmiéniém, a zawsze zrozumiałém i miłém.

2. Zachować przyzwoity przeciąg *Zgłosek przedostatnich*, a osobliwie w Łacinie.

3. Czynić przestanki według rózności znamion, które, choć w piśmie opuszczoné, wykładź należy, bo od tego po wielkiéy części, i piękność i zrozumiałość mowy zawisła.

4. Stósować głos do myśli i *affektu* z nią złączonégo, strzegąc się wielkiéy przysady.

5. Pilnie uważać mówiących, i wiernie naśladować ludzi dobrze wychowanych.

Przestroga: przy uwágach nad wymáwianiém miéymy báczność na pisanié, toiest, iakiémi *Głoskami* i *Znamionami* pisze się które słowo. Będzie na to osobná nauka *Pisownia* czyli *Ortografiia* nazwaná: tymczasém naśladuymy przykładów.

Roz-

ROZDZIÁŁ II.

Rozebranié mowy na ośm części.

Przykład.

Polski:	*Łaciński:*
O! pomyślny i szczęśliwy tén dzién, którégo umysł do nauki przykłádámy: bo to, rozumiém bardzo w życiu bydź pożyteczné.	*O! faustum & felicem hunc diem, quo anĭmum ad studĭum adjungĭmus: nam id arbĭtror apprime in vita esse utĭle.*
Nie nám tylko urodzéni iesteśmy: część nás oyczyzna przywłászczá, część przyiáciele.	*Non nobis solum nati sumus: partem nostri patrĭa vindicat, partem amici.*

Rozebranié przykładu tego.

Wszystkié wyrazy (tak tu słowa zwać będziémy) składaiącé mowę, dzielą się na dwa główné szeregi: piérwszy wyrazów *nieodmiénnych*: drugi wyrazów *odmiénnych*, a każdy szereg podziélá się na cztéry części, z których każdá má włásné nazwisko.

1. *Szereg wyrazów nieodmiénnych.*

o!	*o!*
i,	*&.*
do,	*ad.*
w,	*in.*
bardzo,	*apprime.*
nie,	*non.*
tylko,	*solum.*

2. Szereg wyrazów odmiénnych:

Pomyślny, pomyśl-négo: (wégo:	*faustus, faustum.*
Szczęśliwy, szczęśli-	*felix, felicem:*
Tén, tego: (rym:	*hic, hujus, hunc.*
Który, którégo, któ-	*qui, cujus, quo-*
Umysł, umysłu:	*anĭmus, anĭmum.*
Tén, ta, to: (miész:	*is, ea, id.*
Rozumiém, rozu-	*arbitror, arbitraris.*
Życié życiá życiu:	*vita, vitæ.*
Bydź, byłém będę:	*esse, fui, ero.*
Já, my, nám:	*ego, nos, nobis.*
Urodzony, urodzić się	*natus, nasci.*
Część, części:	*pars, partis, partem.*
Oyczyzna, oyczyzny	*patrĭa, patrĭae.*
Przyiáciél, przyiá-ciele:	*amicus, amici.*

Nazwiska Polskié i Łacińskié ośmiu części mowy.

Piérwszégo szeregu:

1. Wykrzyknik (*Interjectĭo*) n. p. o! *o!*
2. Przyimek (*Præpositĭo*) n. p. do *ad.*
3. Spoynik (*Conjunctĭo*) n. p. i *&.*
4. Przysłówek (*Adverbĭum*) n. p. nie *non.*

Drugiégo szeregu.

5. Imié (*nomen*) n. p. dzién *dies*, szczęśliwy *felix.*
6. Zaimek (*Pronomen*) n. p. iá *ego.*
7. Słowo (*Verbum*) n. p. rodzę się *nascor.*
8. Imiésłów (*Participĭum*) n. p. urodzony *natus.*

Roz-

ROZDZIAŁ III.

O nieodmiénnych częściach mowy.

Poczynámy od nieodmiénnych części mowy, iako łatwieyszych i pospolicie przed odmiénnémi wyrazami kładących się.

§. I. *O Wykrzyknikach.*

I. Przykłady mowy z wykrzyknikami.

1. *O!* witáyże oycze:	o! *salve pater.*
2. *Och!* ciebiém samego szukáł:	o! *te ipsum quaerebam.*
3. *Cheyże!* do mnie:	ehŏdum! *ad me.*
4. *Biada!* nędznému mnie.	væ! *misĕro mihi.*
5. *Bodaiém* był milczáł!	utĭnam *tacuissem!*
6. *O* czasy! *o* obyczaie!	o *tempŏra! o mores!*
7. *Ach!* taką rzecz tak niedbale robić.	ah! *tantam rem tam neglienter agĕre.*
8. *Ey!* co czynisz?	hem! *quid agis?*
9. *Dáygobogu!* iak mądrze:	papae! *quam scite.*

II. Uwági nad wykrzyknikami.

1. Wykrzyknik (*interjectĭo*) tak nazwany od głośnieyszégo wymáwianiá, znaczy iaki *affekt*, iakoto *radości* pod liczbą 1. 2. 3. *smutku* pod liczbą 4. *żalu* pod liczbą 5. *gniéwu* pod liczbą 6. 7. *zadziwiéniá* pod liczbą 8. 9. i inné *affekta.*

2. Jedénże *Wykrzyknik* może bydź znakiém

kiér- -żnégo *affektu:* co z przyległych słów miarkować trzeba. I tak *Wykrzyknik o!* znaczy w piérwszym przykładzie *radość*, w szóstym *gniéw* i *zadziwiénié*.

3. *Wykrzyknik*, tak iak i insze części mowy, opuszczá się czasém, n. p. witáyże oycze! *salve pater!* zamiást o! witáyże &c. Opuszczénié domyślnéy części mowy, zowié się u *Grammatyków* Wyrzutnią (*Ellipsis.*)

§. II. O Przyimkach.

I. Przykłady mowy z Przyimkami.

1. *Od* rodziców bierzémy:	*a parentibus accipimus* (tuna:) (*monium*)
2. *Od* nich życié, for-	ab *illis vita*, *patri-*
3. Takżém wzgardzony *od* ciebie?	*itäne contemnor* abs *te?*
4. *Przez* wielé mórz wożony.	*multa* per *æquora vectus.*
5. Słodko *za* oyczyznę umrzéć.	*dulce* pro *patria mori.*
6. *Blizko* mnie stanął	prope *me adstitit.*
7. *Za* morzé bieżą.	trans *mare currunt.*
8. *Na* gałązce zielonéy.	*fronde* super *viridi.*
9. *Pod* górami onémi:	sub *montibus illis.*
10. Wstáię *przed* świtém:	*surgo* ante *lucem.*
11. Ręce *za* plecami.	*manus* post *terga.*
12. Ani *z* tobą mogę żyć:	*nec tecum possum vivere.*
13. Ani *bez* ciebie:	*nec* sine *te.*

II.

II. Uwági nad Przyimkami.

1. *Przyimek* (*Praepositio*) tak iest nazwany, że się pospolicie przy *Imiéniu* kładzie, dopomágaiąc mu do wyrażéniá okoliczności iakiéy, iakoto *początku* pod liczbą 1. 2. 3. *śrzodku* pod liczbą 4. *końca* pod liczbą 5 *blizkości* pod liczbą 6. *odległości* pod liczbą 7. *wysokości* pod liczbą 8 *nizkości* pod liczbą 9. *przodku* pod liczbą 10. *tyłu* pod liczbą 11. *złączéniá* pod liczbą 12. *rozłączéniá* pod liczbą 13. i tym podobnych okoliczności.

2. *Przyimki* Polskié kładąc się prawie zawsze przed *Imiéniém*, Łacińskié zaś kładą się często po *Imiéniu*, do którégo należą, iako widzimy w liczbach 4. 8. 12.

3. Przyimki Polskié rzádko się opuszczaią, Łacińskié zaś bardzo często, n. p.

1. - *Italiam profugus:*	*do* Włoch zbiegły.
2. - *Romam venit:*	*do* Rzymu przyszedł.
3. - *Tres dies moratus:*	trzy dni zabawiwszy.
4. - *Rus rediit.*	*na* wieś wrócił.

Domyślmy się w przykładach 1. 2. 4. *Przyimku in:* w przykładzie zaś 3. tak Łacińskim iako i Polskim, domyślmy się *Przyimku per* przez. Tak i w *Przyimku* trafiá się *Wyrzutniá*.

§. III. O Spoynikach.

I. Przykłady mowy z Spoynikami.

1. Przed morzém *i* ziémią *i* niebém:	*ante mare & terram & cælum.*
2. *I* siebie i swoich polécá:	*seque suosque commendat.*

3.

3. *Ani* chcę, *ani* mogę:	nec *volo*, nec *possum*.
4. Chciałbym, *lecz* nié mogę:	*vellem*, sed *nĕqueo*.
5. *Albo* dáy, *albo* weź:	aut *da*, aut *accĭpe*.
6. Chceszli, nie chceszli:	*velisne*, *nolisne*.
7. *Jeśliś* zdrów, dobrze iest: iám *téż* zdrów:	si *vales*, *bene est*: *ego* quoque *valĕo*.
8. Zrobiłém, *boś* kazał:	*feci*, quia *imperasti*.
9. Nié mogę, wybácz *tedy*.	*nequĕo*, *ignosce* igitur.
10. *Lubo* &c. *atoli iednak* &c.	etsi &c. nihilomĭnus tamen &c.

II. Uwági nad Spoynikami.

1. Spoynik (*Conjunctĭo*) tak iest nazwany, że spaiá w iednę mowę różné wyrazy, i znaczy *złączénié* pod liczbą 1.2.3. *rozłączénié* pod liczbą 4.5.6. *warunek* czyli *kondycyą* pod liczbą 7. *przyczynę* czyli *racyą* pod liczbą 8 *wniosek* iednégo z drugiégo pod liczbą 9.

2. Czasém *Spoynik* kładzie się z drugim *Spoynikiém* iednoż prawie znaczącym a to dlá pełności mowy, iakoiest pod liczbą 10.

3. Czasém domyślić się trzeba opuszczonégo przez Wyrzutnią *Spoynika*, iako pod liczbą 4. po *Słowie* chciałbym *vellem*, domyślmy się *Spoynika*, wpráwdzie *equĭdem*.

4. Jedné *Spoyniki* kładą się przed swo-

iémi

iémi *Słowami*, iakoto pod liczbą 5. drugié po *Słowach*, iako pod liczbą 7. 9. trzecié nakoniec zrástaią się z poprzedzaiącém *Słowém*, iakoto pod liczbą 6. i 2. w Łacińskiém.

§. IV. *O Przysłówkach.*

Przestroga: Ponieważ *Przysłówkami* naywięcéy okoliczności wyráżá się w mowie; kładziémy więc na czele przykładów niektóré okoliczności.

1. Okoliczność *mieysca*:

Skąd idziesz? *dokąd* dążysz?	unde *venis*, quo *tendis?*
Nigdzie nié masz, *wszędzie* iest:	nusquam *est*, ubique *est*:

2. Okoliczność *czasu*:

Zawsze iá słuchaczém tylko, *nigdyż* nie odpowiém?	semper *ego aditor tantum*, nunquamne *reponam?*

3. Okoliczność *ilości*:

Trzykroć silił się:	ter *conatus erat*.

4. Okoliczność *pytaniá*:

Żyieli oyciec, *czy* nie?	*vivitne* pater, an non?
Czému milczysz? *zaco* się boisz.	cur *taces?* cur *times?*

5. Okoliczność *twiérdzéniá*:

Tak iest, *tak* rzecz iest.	sic *est*, ita *res est*.

6. Okoliczność *przéczéniá*:

Nie kochám cię, *ani*	non *amo te*, nec

mo-

mogę powiedzieć czému:	*possum dicĕre quare.*

7. Okoliczność *przymiotu* lub *sposobu:*

Pięknie i *mądrze* powiedziano:	pulchre & sapienter *dictum.*
Nágle przylátá:	repente *advŏlat.*
Łaskawie zezwálá.	benigne *annŭit.*

II. Uwági nad Przysłówkami.

1. *Przysłówek* (*Adverbium*) tak iest nazwany, że się pospolicie kładzie przy *Słowie*, pomágaiąc mu do wyrażéniá okoliczności iakiéy. Kładzie się iednak czasém i przy *Imiéniu*, n. p.

Bardzo pożyteczny:	*apprime utĭlis.*
Nakształt góry:	*instar montis.*

2. W Łacinie kładą się czasém *Przysłówki* dlá samé y pełności mowy: przeto w Polskiém tłumaczyć się w tén czas nie powinny, n. p.

Multo doctissĭmus:	*náyuczéńszy.*
Longe maxĭmus:	*náywiększy.*

3. My Polácy okoliczność przéczéniá wyrážámy pospolicie dwiéma *Przysłówkami*, Łacinnicy zaś iednym tylko, n. p.

Nigdy nie dokážesz:	*nunquam effic̆es.*
Nigdzie nié masz:	*nusquam est.*

Dwa przéczéniá u Łacinników, są znakiém twiérdzéniá, n. p.

Nunquam non gestavit:	*zawsze nosił.*
Nonnunquam capit:	*czasém bierze.*
Nemo non videt:	*każdy widzi.*
Erat non nemo	*był ktoś.*

ROZDZIAŁ IV.
O Imiéniu.

W szeregu wyrazów odmiénnych piérwszé iest *Imié*, (*Nomen*) którém nazywámy rzeczy i ich przymioty. I tak są

Imiona rzeczy:	*Imiona przymiotów:*
Człowiek *homo:*	uczony *doctus.*
Ziémia *terra:*	okrągła *rotunda.*
Słońcé *sol:*	ognisté *ignĕus.*

Imié czy znaczy rzecz, czy przymiot, iako odmiénná część mowy, má różné odmiany swoie i różné nazwiska.

§. I. *Piérwszá Imion odmiana.*

Przykłady:

1. { Piotr tak mądry iak Paweł.
   Miód tak słodki iak cukier.
2. { Piotr mędrszy od Jakuba.
   Miód słodszy od mléka.
3. { Salomon náymędrszy z ludzi.
   Miód náysłodszy z napoiów.

Taká *Imion* odmiana nazywá się *Stopniowaniém*, czyli odmianą przez *Stopnie*, (*per gradus*) których iest trzy: piérwszy równy (*positivus*) n. p. *mądry*, *słodki*: drugi wyższy (*comparativus*) n. p. *mędrszy*, *słodszy*: trzeci náywyższy (*superlativus*) n. p. *náymędrszy*, *náysłodszy*. Obáczmy

Imiona

Imiona Polskié wráz z Łacińskiémi odmiéniané przez *stopnie*.

Równy,	*wyższy,*	*náywyższy.*
Piękny,	pięknieyszy,	náypięknieyszy.
Pulcher,	*pulchrĭor,*	*pulcherrĭmus.*
Wesoły,	weselszy,	náyweselszy.
Laetus,	*laetĭor,*	*laetissĭmus.*
Łatwy,	łatwieyszy,	náyłatwieyszy.
Facĭlis,	*facilĭor,*	*facillĭmus.*

Uwága : odmiéniaią się *Imiona* przymiotów przez *stopnie*, bo i przymioty samé tak w ludziach, iak w jnnych rzeczach, nie są zawsze równé. Jasność n.p. iest wielká w świecy, większá w pochodni, náywiększá w słońcu.

§. II. *Drugá Imion odmiana.*

Przykłady:

Pán,	Pani,	państwo.
Domĭnus,	*domĭna,*	*dominĭum.*
Bogaty,	bogatá,	bogaté.
Opulentus,	*opulenta,*	*opulentum.*
Król,	Królowá,	królestwo.
Rex,	*Regina,*	*Regnum.*
Szczęśliwy,	szczęśliwá,	szczęśliwé.
Beatus,	*beata,*	*beatum.*

Uwága 1. taká *Imion* odmiana, nazywá się *Rodzaiowaniém*, czyli odmianą przez *Rodzaie (per genĕra)* których iest trzy, piérwszy męzki (*masculinum,*) drugi żéński

(*faemi-*

(*faemininum,*) trzeci niiaki, to iest, ni męzki ni żéński (*neŭtrum*). Piérwszy rodzáy zowié się *męzki*, że do niego należą *Imiona* mężczyzn, iakoto *pán*, *król* : drugi zowié się *żéński*, że do niego należą *Imiona* niewiást czyli płci żéńskiéy, iakoto *pani*, *Królowá* : trzeci zowié się *niiaki*, że té *Imiona* do niego należą, które ani w piérwszym, ani w drugim rodzaiu pomieścić się nié mogły, iakoto *państwo*, *królestwo*.

Uwága 2: iako rzeczy żyiącé dzielą się na dwa rodzaie, pierwszy mężczyzn, drugi niewiást; tak i *Imiona* ich na tyléż dzielą się rodzaiów, piérwszy *męzki*, drugi *żéński*, do których przydany iest trzeci *niiaki*, dlá różnégo od tamtych dwóch zakończéniá. Za *Imionami* rzeczy żyiących, poszły *Imiona* rzeczy nieżyiących, dlá podobnégo do tamtych zakończéniá. Za *Imionami* rzeczy, poszły *Imiona* przymiotów, które téż według rodzaiu *Imion* rzeczy, odmiéniaią się przez *Rodzaie*.

Uwága 3: nie wielé iest *Imion* rzeczy, któréby się odmiéniały przez wszystkié trzy *Rodzaie*, tak iako się odmiéniaią wszystkié *Imiona* przymiotów : luboć i té w Łacinie pod dwiéma częstokroć, lub iedném tylko zakończéniém, służą *Imionóm* rzeczy ktróégokolwiek *Rodzaiu*. Obáczymy ieszcze na to wszystko przykłady.

B *męzkiego*

męzkiégo:	żéńskiégo:	niiakiégo.
Piękny,	piękná,	piękné.
Pulcher,	*pulchra,*	*pulchrum.*
Sám,	sama,	samo.
Solus,	*sola,*	*solum.*
Krótki,	krótká,	krótkié.
Brevis,	*brevis,*	*breve.*
Roztropny,	roztropná,	roztropné.
Prudens,	*prudens,*	*prudens.*

§. III. *Trzeciá Imion odmiana.*

Przykłady:

Kwiat	*flos:*	kwiaty	*flores.*
Wesoły	*amaenus:*	wesołé	*amaeni.*
Gwiazda	*sidus:*	gwiazdy	*sidĕra.*
Swiétná	*lucĭdum:*	świétné	*lucĭda.*
Matka	*mater:*	matki	*matres.*
Miłá	*cara:*	miłé	*carae.*

Uwága: mało iest na świecie rzeczy n. p. *słońcé*, *xiężyc*, którychby więcéy nad iednę nie było: wielé zaś takich znáyduie się, których iest mnogo, a przecię iedno tylko maią imié, n. p. *kwiat*, *gwiazda*, *matka*. Jednoż więc imié z małą odmianą, znaczy iuż rzecz iedyną, iuż mnogą tychże rzeczy. Odmiana taká zowié-się *Liczbowaniém* czyli odmianą przez liczby, (*per numĕros*) których pospolicie iest dwie: piérwszá *poiedynczá* (*singularis*) n. p. *kwiat wesoły* &c. drugá *mnogá* (*pluralis*) n. p. *kwiaty wesołé*, &c.

§. IV.

§. IV. *Czwártá Imion odmiana.*

Przykłád w liczbie:

poiedynczéy:		mnogiéy:	
1. Matka	*mater:*	matki	*matres.*
2. Matki	*matris:*	matek	*matrum.*
3. Matce	*matri:*	matkóm	*matrĭbus.*
4. Matkę	*matrem:*	matki	*matres.*
5. Matko!	*mater!*	matki!	*matres!*
6. Matką	*matre:*	matkami	*matribus.*
7. Matce:	—	matkach	—

Uwága: taka *Imion* odmiana, zowié się *Przypádkowaniém*, czyli odmianą przez *Przypádki* (*per casus*). Przypádá bowiém w mowie odpowiadać iednémże *Imiéniém* na różné pytaniá; toć *Imié* to musi mieć różné *Przypádki* czyli odmiénné zakończéniá. Przednieyszych pytáń Polskich iest siédm, Łacińskich zaś iest tylko sześć; przeto tylé téż *Przypádków Imion* liczy się w każdéy z osobna liczbie, choćby téż zakończénié iedno było drugiému podobné. Oto są pytaniá Polskié i odpowiedzi w obudwu liczbach.

Pytaniá: *w liczbie poiedynczéy:*		*Odpowiedzi:* *w liczbie mnogiéy:*
1. *Kto?*	matka,	matki.
2. *Czyi?*	matki,	matek.
3. *Komu?*	matce,	matkóm.
4. *Kogo?*	matkę,	matki.
5. *Wołaiąc:*	o! matko,	o! matki.
6. *Kim?*	matką,	matkami.
7. *W kim?*	W matce,	w matkach.

Té

Té są pytaniá na *Imiona* rzeczy żyiących. Pytaniá podobné na *Imiona* rzeczy nieżyiących, iakié są *co? czego?* &c. i na *Imiona* Przymiotów, iakié są *iaki? iaká? iakié? iakiégo?* &c. obâczymy niżéy wráz z *Przypádkowaniém* wszelakich *Imion* czyli (iak Łacinnicy zowią) z *Deklinacyą.*

Poznáwszy iakożkolwiek czworaką *Imion* odmianę, piérwszą przez *stopnie,* drûgą przez *Rodzaie,* trzecią przez Liczby, czwártą przez *Przypádki,* albo po *Grammatycznému* mówiąc, poznáwszy Imion *Stopniowanié, Rodzaiowanié, Liczbowanié, Przypádkowanié,* postąpmy do różnych nazwisk tychże *Imion* które im daią *Grammatycy.*

§. V. *Nazwiska Imion.*

Przykłady:

Warszawa,	miasto.
Mazowszé,	woiewodztwo.
Polska,	kráy.
Europa,	część ziémi.
Wisła,	rzéka.
Gopło,	iezioro.
Krępák,	góra.
Wielkánoc,	święto.
Máy,	miesiąc.
Róża,	kwiat.
Złoto,	kruszec
Grammatyka,	nauka.

Takié *Imiona* zowią się *własné* czyli szczególné (*proprĭa*), bo iednę szczególnie i właśnie rzecz znaczą:	Takié Imiona zowią się *pospolité* (*appellativa*), bo znaczą wielé rzeczy iednegoż gatunku.

Toż rozumieć o podobnych Imionach Łacińskich iednoż z Polskiémi znaczących.

Przykłady:

Miasto *urbs:*	przedmieścié *suburbĭum.* (lus.
Uczéń *discipulŭs:*	spółuczéń *condiscipŭlus.*
Miód *mel:*	miodopłynny *melliflŭus.*
Płynący *fluens:*	
Wszystko *omne:*	wszechmocny *omnipŏtens.*
Mocny *potens:*	
Takié *Imiona* zowią się *niezłożoné* (*simplicĭa*), bo się z kilku wyrazów nie skłádaią.	Takié *Imiona* zowią się *złożoné* (*compŏsita*), bo się z kilku wyrazów skłádaią.

Przykłady:

Chód: - - - -	chodzénié: chodzący: przychód: dochód: odchód: zachód: wschód: &c.
Oyciec *pater:* - -	oycowski *paternus.* oyczysty *patrĭus.* oyczyzna *patrĭa.*
Rola *ager:*	rolnik *agricŏla.* rolnictwo *agricultura.*

Takié *Imiona* zowią się *piérwotné* (*primitiva*), bo od żadnych inszych nie pochodzą.

Takié *Imiona* zowią się *pochodné* (*derivativa*,) bo od drugich pochodzą.

Przykłady:

Mistrz	*magister:*	szkoła	*schola.*
Uczéń	*discipulus:*	xiążka	*liber.*
Pastérz	*pastor:*	pastwisko	*pabŭlum.*
Owca	*ovis:*	owczarniá	*ovile.*
Ryba	*piscis:*	sadzáwka	*piscina.*

Takié *Imiona* zowią się *żywotné*, że znaczą rzeczy żyiącé.

Takié *Imiona* zowią się *nieżywotné*, że znaczą rzeczy nieżyiącé.

Przykłady:

Miészkanié, dom (z Łacińskiégo *domus.*)
Izba, sala (z Francuzkiégo *salle.*)
Radná izba, ratusz (z Niémiec: *rathaus.*)

Takié *Imiona* zowią się *swoyskié* (*vernacŭla*,) toiest wláściwie Polskié.

Takié *Imiona* zowią się *cudzoziémskié* (*peregrina*) toiest z cudzoziémskiégo ięzyka do Polskiégo przybrané.

Przykłady:

1.	I.	Jedno	*unum.*
2.	II.	Dwa	*duo.*
5.	V.	Pięć	*quinque.*
10.	X.	Dziesięć	*decem.*
50.	L.	Pięćdziesiąt	*quinquaginta.*
100.	C.	Sto	*centum.*
500.	D.	Pięćset	*quingenta.*
1000.	M.	Tysiąc	*mille.*

Takié *Imiona* zowią się *liczbowé* albo *liczebné* (*numeralia*). Postaci czyli *figury* takich wyrazów są to skróceniá: piérwszé zowią się *Arabskié*, drugié *Rzymskié*.

Przykłady:

Niemowlątko *infantŭlus*, (od niemowlę *infans.*)
Córeczka *filiŏla*, (od córka *filia.*)
Xiążeczka *libellus*, (od xiążka *liber.*)
Kanareczek *passercŭlus*, (od kanarek *passer*)
Kwiateczek *floscŭlus*, (od kwiat *flos.*)

Takié *Imiona* zowią się *zdrobniałé* (*diminutiva*,) a czynią wielki wdzięk ięzykowi. Znáydziémy ich więcéy w Polszczyznie niż w Łacinie. U nás *Imiona zdrobniałé*, iedné są znaczącé pieszczénié się n. p. *Jaś*, *Jasiek*, *Jasinek*, *Jasiczek*, *Jasineczek*: drugié znaczącé naśmiéwisko n. p. *chłopczysko*, *wilczysko* &c. takié *Imiona* nazwać się mogą *zgrubiałé*.

Przykłady:

Snieg	*nix:*	śnieżny	*nivĕus:*
Białość	*albedo:*	biały	*albus:*
Miód	*mel:*	miodowy	*mellĕus:*
Słodycz	*dulcedo:*	słodki	*dulcis:*
Kwiat	*flos:*	kwiecisty	*florĕus:*
Wonność	*odor:*	wonny	*odorifer:*

Nauka

Nauka *doctrina.* | nauczony *doctus.*
Potrzeba *necessitas.* | potrzebny *necessarius.*

Takié *Imiona* zowią się *rzeczowné* (*substantiva*) albo krócéy *Rzeczowniki*, bo wyrážaią rzeczy, iakoto *śniég*, *miód*, *kwiat*: albo wyrážaią wprawdzie przymiot, ale wzięty za rzecz, iakoto *biáłość*, *słodycz*, *nauka*, *potrzeba*, a należą do pytaniá *kto? co?*

Takié *Imiona* zowią się *przymiotné* (*adjectiva*) albo krócéy *Przymiotniki*, bo wyrážaią przymioty w rzeczach będącé, iakoto *biáły*, *słodki*, *wonny*: albo wyrážaią wprawdzie rzeczy, ale za przymiot wzięté, iakoto *śniéżny*, *miodowy*, *kwiecisty*, a należą do pytaniá, *iaki? iaká? iakié?*

Jest i więcéy nazwisk *Imion*, osobliwie od różnégo ich znacżéniá pochodzących. Będzie o nich na swoiém mieyscu mowa: té tym czasém, iako potrzebnieyszé zrozumiáwszy dobrze, porządnie spamiętáymy.

ROZDZIÁŁ V.

O Zaimku.

Zaimek (*pronomen*) iest nazwiskiém rzeczy lub przymiotu; przeto nie różni się od *Imiéniá*: a iest iuż *rzeczowny* n. p. ia (*ego*) iuż *przymiotny* n. p. móy, moia, moié, (*meus, mea, meum.*) zowié się zaś stąd *Zaimkiém*, że się pospolicie kładzie za *Imié* (*pro Nomine,*) którégo powtórzénié w mowie, mogłoby bydź przykré.

1. *Zaimki* od różnégo znaczéniá maią różné nazwiska.

1. *Zaimki pytaiacé* (*interrogativa*) n.p. Kto? co? czyi? *quid? quis? cujus?* Ténżeto? tażto? tożto? *hiccine? haeccine? hoccine?*

2. Zaimki ukazuiącé (*demonstrativa*) n.p.

Tén, ta, to, - - (*hic, haec, hoc.* (*is, ea, id,*

3. Zaimki osobisté (*personalia*) n. p.

Já,	ty,	on:	*ego,*	*tu,*	*ille,*
My,	wy,	oni:	*nos,*	*vos,*	*illi.*

4. Zaimki dziérżáwczé (*possessiva*) n.p.

Móy,	moia,	moié:	*meus,*	*mea,*	*meum:*
Twóy,	twoia,	twoié:	*tuus,*	*tua,*	*tuum:*
Swóy,	swoia,	swoié:	*suus,*	*sua,*	*suum:*
Nasz,	wasz,		*noster,*	*vester.*	

5. Zaimki względné (*relativa*) n.p. Który, która, które: *qui, quae, quod.*

Widzimy iak *Zaimki* odmiéniaią się przez *Rodzaie*, obáczymy w *Przypádkowaniach*, iak się odmiéniaią przez *Liczby* i *Przypádki*: *Stopniów* tylko nié maią.

ROZDZIÁŁ VI.

O Słowie.

Po *Imiéniu* náyprzednieyszé iest w mowie ludzkiéy *Słowo* (*Verbum*): bo bez *Słowa* nie byłoby zupełnéy myśli czyli sénsu, ponieważ nie byłoby takiégo wyrazu, który

który znaczy *Sąd* czyli *Zdanié* o rzeczy n.p. gdybym mówił: *człowiekiém (homo)*, albo *list twóy (litĕras tuas)*, albo *ci dzięki (tibi gratĭas)*; niktby mnie nie zrozumiáł. Dopełniwszy zaś sénsu przez przydané *Słowo* wyrážaiącé *Sąd* czyli *Zdanié* o *człowieku, liście, dziękach*, każdy mnie zrozumié. Tak tedy máwiámy zwyczaynie.

po Polsku:	*po Łacinie:*
Człowiekiém iestém:	*homo sum.*
Odebrałém list twóy:	*accepi litĕras tuas.*
Czynię ci dzięki:	*ago tibi gratĭas.*

Słowo, iako odmiénná część mowy, má różné swoié odmiany: a iako częstokroć różnéy iest natury; tak téż má różné nazwiska. Obáczmy oboie.

§. I. *Piérwszá Słów odmiana.*

Przykłady:

	Já, ty, on:	*ego, tu, ille.*
1.	Jestém, iesteś, iest:	*sum, es, est:*
	Mám, mász, má:	*habĕo, habes, habet.*
	Mówię, mówisz, mówi:	*dico, dicis, dicit.*
2.	Czynię, czynisz, czyni:	*ago, agis, agit.*
	Stoię, stoisz, stoi:	*sto, stas, stat.*

Uwága: taká *Słów* odmiana zowié się *Osobowaniém*, czyli odmianą przez *Osoby (per personas)*; a to stąd, trzy osoby wchodzą do mowy, piérwszá, która mówi, drugá, do któréy mówią, trzeciá, o któréy iest mowa. Do *Zaimków* tych osób stósować się musi *Słowo* przez różną końcową

wą odmianę: taká więc odmiana *Słów* zowié się *Osobowaniém*.

Przez osoby do mowy wchodzącé, rozumiémy nie tylko ludzi, ale téż zwiérzęta i rzeczy nieżyiącé. Osoby té wyrážaią się *Zaimkiém osobistym*, który kłádzie się iuz wyraźnie, iak mámy w piérwszym przykładzie, iuż domyślnie, iak iest w przykładzie drugim.

§. II. *Drugá Słów odmiana.*

Przykłady:

1.	Já iestém, *ego sum:*	my iesteśmy, *nos sumus.*
	Ty iesteś, *tu es:*	wy iesteście, *vos estis.*
	On iest, *ille est:*	oni są, *illi sunt.*
2.	Stoię, *sto:*	stoimy, *stamus.*
	Stoisz, *stas:*	stoicie, *statis.*
	Stoi, *stat:*	stoią, *stant.*

Uwága: taká *Słów* odmiana zowié się *Liczbowaniém* czyli odmianą przez *Liczby (per numĕros)* bo iako *Imiona* lub *Zaimki* osób wchodzących w mowę, odmiéniaią się przez *liczby*, tak i *Słowa*, dlá zgody z niémi, odmiéniać się muszą przez podobnéż *liczby*.

§. III. *Trzeciá Słów odmiana.*

Przykłady:

W liczbie poiedynczéy:	*w liczbie mnogiéy:*
Byłém, byłám, byłom:	byliśmy, byłyśmy.
Byłeś, byłaś, byłoś:	byliście, byłyście.
Był, była, było:	byli. były.

Uwága: taká odmiana *Słów* zowié się *Rodzaiowaniém* czyli odmianą przez *Rodzaie:* bo iako *Imiona* lub *Zaimki* czy wyraźné czy domyślné, odmiéniaią się przez *Rodzaie*, tak i *Słowa*, dlá zgody z niémi, odmiéniaią się przez podobnéż *Rodzaie*. I tak mówimy o mężczyźnie *był*, o niewieście *była*, o dziécięciu *było*. Łacinnicy téy odmiany nié maią, ale zarówno czy o mężczyźnie, czy o niewieście, czy o dziécięciu mówią, *fuit*.

§. IV. *Czwártá Słów odmiana.*

Przykłady:

Jestém, byłém, będę: *sum, fui, ero.*
Stoię, stałém, stanę: *sto, stabam, stetĕro.*
Robię, zrobiłém, zrobię: *ago, egi, egĕro.*

Uwága: taká *Słów* odmiana zowié się *Czasowaniém* czyli odmianą przez *czasy* (*per tempŏra*): ponieważ *Sąd*, który w *Słowie* wyrážámy, znaczy albo to, co teráz iest, albo to, co iuż było, albo to, co dopiéro będzie. Stąd téż *Czasów* przednieyszych liczy się trzy: piérwszy *teraźnieyszy*, (*praesens*): drugi *przeszły* (*praeterĭtum*,): trzeci *przyszły* (*futurum*) n.p. *iestém*, iest czas teraźnieyszy, *byłém*, iest czas przeszły, *będę*, iest czas przyszły.

§. V. *Piątá Słów odmiana.*

Przykłady:

{Jesteś, bądź, obyś był, bydź.
{*Es, esto, utĭnam esses, esse.*

Mász,

{Mász, miéy, obyś miáł, Mieć.
{*Habes, habe, utĭnam habeas, habere.*

Uwága: taka *Słów* odmiana zowié się *Trybowaniém* czyli odmianą przez *Tryby* (*per modos*), ponieważ czworako używámy w mowie *Słowa*, ráz oznáymuiąc, drugi ráz rozkazuiąc, trzeci ráz życząc, czwárty ráz żadnéy z tych okoliczności nie wyrážaiąc: przeto téż na takowé odmiany *Słowa*, iest *Trybów* cztéry: piérwszy *oznáymuiący* (*indicativus*) n. p. iesteś *es*: drugi *rozkazuiący* (*imperativus*) n.p. bądź *esto:* trzeci *życzący* (*optativus*) n.p. obyś był *esses:* czwárty *bezokoliczny* (*infinitivus*) n.p. bydź *esse.*

Tylé tedy odmián zachodzi w *Słowie*, przez *Osoby*, przez *Rodzaie*, przez *Liczby*, przez *Czasy* i przez *Tryby*. Słowo n.p. *byłém*, iest *Trybu oznáymuiącégo, Czasu przeszłégo, Liczby poiedynczéy, Osoby piérwszéy, Rodzaiu mężkiégo.* Wszystkié té odmiany *Słowa* razém wzięté, nazywaią się od náyprzednieyszéy odmiany przez czasy, *Czasowaniém* po Łacinie *Konjugacyą:* o czém osobną mieć będziémy naukę.

§. VI. *Różné Słów nazwiska.*

Przykłady:

Jestém, *Sum*, Mám.

Té dwa *Słowa* Polskié *iestém* i *mám*, a iedno Łacińskié *sum*, nazywaią się *posiłkowé* (*auxiliarĭa*): bo gdy któremu *Słowu*

bra-

braknie w jakim *Czasie* osobnégo zakończéniá, oné mu na posiłek przychodzą n.p. Słowo *mówić*, nié ma samo *Czasu przysztégo*, tak iak ma *Słowo powiedzieć*, *powiém*: używámy tedy słowa posiłkowégo *będę mówił*, lub *mám mówić*. Tak téż w Łacinie *Słowo* znaczącé u nás *dostąpiłém*, wyráżá się z posiłkowém Słowém *adeptus sum*.

Przykłady:

Kładę	*pono*:	składám	*compono*.
Chodzę	*gradior*:	przechodzę	*transgredior*.
Piszę	*scribo*:	wpisuię	*inscribo*.
Mówię	*loquor*:	wymáwiám	*eloquor*.

Takié *Słowa* zowią się *niezłożoné* (*simplicia*), bo się z kilku wyrazów nie skłádaią.	Takié *Słowa* zowią się *złożoné* (*composita*), bo się z kilku wyrazów skłádaią.

Przykłady:

Dadź,	dáwać
Brać,	biérać.
Bydź,	bywać.
Mieć,	miéwać.
Jeśdź,	iadać.
Pić,	piiać.

Takié *Słowa* zowią się *iednotliwé* (*singularia*) bo znaczą bycié, lub robiénié czego ieden ráz.	Takié *Słowa* zowią się *częstotliwé* (*frequentativa*), bo znaczą częsté bywanié lub rábianié czego.

Przy-

Przykłady:

Orzę,	orano,	iestém.
Aro,	*arabatur*,	*sum*.
Zbiérám,	zbiérano,	leżę.
Colligo,	*colligebatur*,	*jaceo*,
Kochám,	kochany iestém,	stoię.
Amo,	*amor*,	*sto*.

Takié *Słowa* zowią się *czynné* (*activa*) wyrážaiącé sąd o téy rzeczy, która co czyni względém drugiéy n.p. *słońcé oświécá ziémię*.	Takié *Słowa* zowią się *biérné* (*passiva*), wyrážaiącé sąd o téy rzeczy, która bierze iaką włásność od drugiéy n. p. *ziémia iest oświécona od słońca*.	Takié *Słowa* zowią się *niiakié* (*neutra*) wyrážaiącé prosty stán rzeczy iednéy bez żádnégo względu na drugą n. p. *słońcé świéci*.

Przykłady:

Dáwać,	dáwałém:	dadź,	dáłém:
Robić,	robiłém:	zrobić,	zrobiłém.
Płacić,	płaciłém:	zapłacić,	zapłaciłém.
Pisać,	pisałém:	napisać,	napisałém.

Takié *Słowa* zowią się *niedokonané* (*imperfecta*), że znaczą czyniénié niedokonané.	Takié *Słowa* zowią się *dokonane* (*perfecta*), że znaczą czyniénié dokonané.

Przykłady:

1. { Uczę się.
   Pocę się.

2. { Cieszę się.
Kochám się.
Kłaniám się.
Wrácám się. }

Takié *Słowa* zowią się *Zaimkowé* (*reciproca*), że się kładą z *Zaimkiém się*. *Zaimek* tén, czasém iest tylko dopełniéniém *Słowa*, iak się to wydaie pod liczbą 1: czasém zaś znaczy zwróćénié czyniéniá na osobę czyniącégo, iak się wydaie pod liczbą 2.

W Polszczyznie *Zaimek się*, iedén iest na wszystkié *osoby* i *liczby*, w Łacinie zaś według *osób* i *liczb* odmiéniá się n. p.

W liczb: poiedyn: osoba	1. *Attollo me:*	podnoszę się.
	2. *Attollis te:*	podnosisz się.
	3. *Attollit se:*	podnosi się.
W liczb: mnogiéy osoba	1. *Attollĭmus nos:*	podnosimy się.
	2. *Attollĭtis vos:*	podnosicie się.
	3. *Attollunt se:*	podnoszą się.

Przykłady:

Já robię *ago:*	robi się *agĭtur.*
Ty robisz *agis:*	robiło się *agebatur.*
On robi *agit:*	bywá *accĭdit.*
My robimy *agĭmus:*	dáwano *dabatur.*
Wy robicie *agĭtis:*	dá się, *lub* dadzą *dabĭtur.*
Oni robią *agunt:*	

Takié *Słowa* zowią się *osobisté* (*personalĭa*), gdy maią wyraźné lub domyślné *Imié* lub *Zaimek* osoby, która iest czém, albo co robi: i przeto téż nie odmiéniaią się przez wszyskié *soby* n. p. *iá robię*, *ty robisz* &c.

Takié *Słowa* zowią się *nieosobisté* (*impersonalĭa*), gdy nié maią ani wyraźnie, ani domyślnie *Imienia* lub *Zaimku* osoby, która iest czém albo co robi: i przeto téż nir odmieniaią się przez wszystkié *osoby*, ale iedno tylko maią zakończénié na *osobę trzecią* n.p. *robisię* &c.

ROZDZIÁŁ VII.

O Imiésłowie.

Po samém nazwisku poznać możná, że *Imiésłów* (*Participĭum*) iest częścią *Imié*, częścią *Słowa*. Imiésłów, iako Imié odmiéniá się przez rodzaie, liczby i przypádki (*per genĕra*, *numeros & casus,*) niekiedy zaś przez stopnie (*per gradus:*) a iako Słowo odmiéniá się przez czasy (*per tempŏra.*)

1. Odmiana Imiésłowów przez Rodzáy.

Męzki:	*żéński:*	*niiaki:*
Dany *datus,*	daná *data,*	dané *datum.*
Wzięty *acceptus,*	wziętá *accepta,*	wzięté *acceptum.*

2. Odmiana Imiésłowów przez Liczby i Przypádki.

Liczba poiedynczá.	*Liczba mnogá.*
1. Dany *datus:*	dani *dati*

2. Danégo *dati*: danych *datorum*.
3. Danému *dato*: danym *datis*, &c.

3. *Odmiana Imiésłowów przez Stopnie.*

równy:	*wyższy:*	*náywyższy:*
Ukochany (*amatus*)	ukocháńszy,	náyukochańszy.
Amans *kochaiacy:*)	amantior,	amantissimus.
Præstans(*celuiący*.	præstantior,	præstantissimus.

4. *Odmiana przez Czasy.*

teraźnieyszy:	*przeszły:*	*przyszły:*
Dans,	datus,	daturus.
daiący,	*dany,*	*maiący dadź.*
		Dandus *maiący bydź danym.*

IMIÉSŁOWY OSOBLIWÉ.

My Polácy mamy dwa *osobliwé Imiésłowy* bezimiénné, Łacinnicy także maią dwa, z których iedén zowią *gerundium* drugi *supinum*.

Z Polskich *Imiésłowów osobliwych*, iedén kończy się na *ąc*, drugi na *szy*, n.p. *będąc bywszy*, *daiąc*, *dáwszy*. Osobliwość w tém zachodzi, że takié *Imiésłowy* nie odmiéniaią się przez *Rodzaie*, ani *Liczby*, ani *Przypádki*, ani *Czasy* n. p. *daiąc oyciec*, *daiąc matka*, *daiąc dzieci*, *daiąc rodzice*. *Dáwszy iá*, *ty*, *on*, *ona*, *ono*, *my*, *wy*, *oni*, *oné*.

Łacińskié *gerundia* w tém są *osobliwé*, że

że się kładą iuż *rzeczownie*(*substantive*), iuż *przymiotnie* (*adjective*.) Położoné *rzeczownie*, są nieodmiénné, a kończą się na *di*, *do*, *dum*: położoné *przymiotnie*, są odmiénné przez wszystkié *Rodzaie*, *Liczby* i *Przypádki*. *Gerundia* tłumaczą się na Polskié, iuż przez *Imié rzeczowné*, iuż przez *Słowo*, lub *Imiésłów*.

Przykłady Gerundyów rzeczownych.

Erudiendi causa missus:	*dlá nauki posłany*, lub *posłany uczyć się*.
Ridendo dicĕre verum:	*żartuiąc mówić prádę*, lub *żartém prádę mówić*.
Dicendum est mihi:	*Mówić mi trzeba* lub *mám mówić*.

Przykłady Gerundyów przymiotnych.

Monendus es mihi:	*trzeba mi cię napomnieć.*
Spes placandi tui:	*nadzieia ubłágania cię.*
In me colendo:	*w szanowaniu mnie.*
Legendi sunt Poetae:	*czytać trzeba Poetów.*
Cura alendorum parentum:	*staranié żywiénia rodziców.*
In excolendis agris:	*w uprawiéniu roli.*
Excolenda est memoria:	*ćwiczyć trzeba pamięć.*
Princeps defendendae libertatis.	*piérwszy do obroniénia wolności.*
Augendarum opum cupĭdus.	*pomnożénia bogáctw chciwy.*
Ad expugnandam urbem	*do dobyciá miasta.*

Ad trajiciendum flumen.	do przebyciá rzéki.
Oranda Numĭna:	prosić należy Bogów.

Supinum, iedno się kończy na *um*, drugie na *u*: obadwa zawsze się kładą *rzeczownie (substantive)*, są nieodmiénné, a na Polskié tłumaczą się przez *Słowo* lub *Imié rzeczowné* n.p.

Servitum ibo:	służyć póydę, lub póydę na służbę.
Mittunt rogatum auxilĭum:	posyłaią prosić o pomoc, lub z prożbą o pomoc.
Venatu redĭit:	z polowaniá wrócił.
Mirabĭle visu:	dziwny widok, lub dziwná rzecz oku, lub dziwnie się trzeba widzieć.

ROZDZIÁŁ VIII.

Formy Przypádkowaniá.

Jako w rzémiesłach są *formy* na robiénié iednakich rzeczy; tak w językach są formy na iednaką odmianę końcową *Imion, Zaimków* i *Imiéstowów*, czyli na *Przypádkowanié*; albo *Deklinacyą*. W języku Polskim iest *form* sześć, a w Łacińskim pięć. Który wyráz przypádkuie się według iednéy z *form rzeczonych*; nazywá się *forémny (regularis:) nieforémny* zaś *(irregularis,)* który od *form* odstępuie: wielé ich iest *nieforémnych* w obudwu ięzykach.

§. I.

§. I. *Formy Polskié.*

FORMA PIÉRWSZA.

Na Imiona rzeczowné, rodzaiu męzkiégo.

Liczba poiedynczá.		*mnogá:*
Pytaniá:		*Odpowiedzi:*
1. *Kto?*	Ján.	Jánowie.
2. *Kogo czyy?*	Jána.	Jánów.
3. *Komu?*	Jánowi.	Jánóm.
4. *Kogo?*	Jána.	Jánów.
5. *Wołaiąc:*	O! Jánie.	Jánowie.
6. *Kim?*	Jáném.	Jánami.
7. *W kim?*	Jánie.	Jánach.

Przykłady nieco odmiénnych Przypádków.

Liczba poiedynczá.

1.	Pán.	Koń.	Wół.	Dąb.
2.	Pana.	Konia.	Wołu.	Dębu.
3.	Panu.	Koniowi.	Wołowi.	Dębowi.
4.	Pana.	Konia.	Wołu.	Dąb.
5.	O! Panie	Koniu!	Wole!	Dębie!
6.	Paném.	Koniém.	Wołém.	Dębém.
7.	Panu.	Koniu.	Wole.	Dębie.

Liczba mnogá:

1.	Panowie.	Konie.	Woły.	Dęby.
2.	Panów.	Koni.	Wołów.	Dębów.
3.	Panóm.	Koniόm.	Wołóm.	Dębóm.
4.	Panów.	Konie.	Woły.	Dęby.
5.	O!Panowie.	Konie!	Woły!	Dęby!
6.	Panami.	Końmi.	Wołmi.	Dębami.
7.	Panach.	Koniach.	Wołach.	Dębach.

FOR-

FORMA DRUGÁ.

Na Imiona rzeczowné, rodzaiu mężkiégo.

Liczba poiedynczá:

1.	Mowa.	Pani.	Prácá.	Ręka.
2.	Mowy.	Pani.	Prácy. (*lub* prácé.)	Ręki.
3.	Mowie.	Pani.	Prácy.	Ręce.
4.	Mowę.	Panią.	Prácą.	Rękę.
5.	O! Mowo.	Pani!	Práco!	Rękę.
6.	Mówą.	Panią.	Pracą.	Ręką.
7.	Mowie.	Pani.	Prácy.	Ręce.

Liczba mnoga:

1.	Mowy.	Panie.	Práce.	Ręce.
2.	Mów.	Páń.	Prác.	Rąk.
3.	Mowóm.	Panióm.	Pracóm.	Rękóm.
4.	Mowy.	Panie.	Práce.	Ręce.
5.	O! Mowy.	Panie!	Práce!	Ręce.
6.	Mowami.	Paniami.	Prácami.	Rękami.
7.	Mowach.	Paniach.	Prácach.	Rękach. *lub* ręku.

FORMA TRZECIÁ.

Na Imiona rzeczowné, rodzaiu niiakiégo.

Pytaniá:	*Liczba poiedynczá:*	*mnogá:* *odpowiedzi:*
1. *Co?*	Słowo.	Słowa.
2. *Czego?*	Słowa.	Słów.
3. *Czému?*	Słowu.	Słowóm.
4. *Co?*	Słowo.	Słowa.

5.

5. *Wołaiąc:*	O! Słowo.	Słowa!
6. *Czém.*	Słowém.	Słowami, *lub* słowy.
7. *W czém?*	Słowie.	Słowach.

FORMA CZWÁRTÁ.

Na Imiona przymiotné, rodzaiu mężkiégo.

Liczba poiedynczá:

Pytaniá:		*Odpowiedzi:*	
1. *Jaki?*	Tén.	Móy.	Piękny.
2. *Jakiégo?*	Tego.	Mégo.	Pięknégo.
3. *Jakiému?*	Tému.	Mému.	Pięknému.
4. *Jakiégo?*	Tégo.	Mégo.	Pięknégo.
Jaki?	Tén.	Móy.	Piękny.
5. *Wołaiąc:*	—	O! Móy.	Piękny!
6. *Jakim?*	Tym.	Mym.	Pięknym.
7. *W jakich?*	Tych.	Moich.	Pięknych.

Liczba mnogá:

1. *Jacy?*	Ci.	Moi.	Piękni.
2. *Jakich?*	Tych.	Moich.	Pięknych.
3. *Jakim?*	Tym.	Moim.	Pięknym.
4. *Jakich?*	Tych.	Moich.	Pięknych.
5. *Wołaiąc.*	—	O! Moi.	Piękni.
6. *Jakim?*	Tymi.	Moimi.	Pięknymi.
7. *W jakich?*	Tych.	Moich.	Pięknych.

FORMA PIĄTÁ.

Na Imiona przymiotné, rodzaiu żeńskiégo.

Liczba poiedynczá:

Pytaniá:		*Odpowiedzi:*		
1. *Jaká?*	Ta.	Moia.	Má.	Piękná.
2. *Jakiéy?*	Tey.	Moiéy.	Méy.	Pięknéy.

3.

3. *Jakiéy?*	Téy.	Moiéy.	Méy.	Pięknéy.
4. *Jaką?*	Tę.	Moię.	Mą.	Piękną.
5. *Wołaiąc:* —		O! Moia.	Má!	Piękna!
6. *Jaką?*	Tą.	Moią.	Mą.	Piękną.
7. *W jakiéy?*	Téy.	Moiéy.	Méy.	Pięknéy.

Liczba mnoga:

1. *Jakié?*	Té.	Moié.	Mé.	Piękné.
2. *Jakich?*	Tych.	Moich.	Mych.	Pięknych
3. *Jakim?*	Tym.	Moim.	Mym.	Pięknym.
4. *Jakié?*	Té.	Moié.	Mé.	Piękné.
5. *Wołaiąc:* —		O! Moie.	Mé!	Piękné.
6. *Jakiémi?*	Témi.	Moiémi.	Mémi.	Pięknémi
7. *W jakich?*	Tych.	Moich.	Mych.	Pięknych

FORMA SZÓSTÁ.

Na Imiona przymiotné, rodzaiu niiakiégo.

Liczba poiedynczá.

Pytaniá.		*odpowiedzi:*		
1. *Jakié?*	To.	Moié.	Mé.	Piękné.
2. *Jakiégo?*	Tégo.	Moiégo.	Mégo.	Pięknégo.
3. *Jakiému?*	Tému.	Moiému.	Mému.	Pięknému.
4. *Jakié?*	To.	Moié.	Mé.	Piękné.
5. *Wołaiąc?* —		O! Moie.	Mé!	Piękné!
6. *Jakiém?*	Tém.	Moiém.	Mém.	Piękném
7. *W jakiém?*	Tém.	Moiém.	Mém.	Pięknéin

Liczba mnogá:

Wszystkié *Przypádki* tak idą, iak w *liczbie mnogiéy, rodzaiu żéńskiégo.*

Uwágá: Formy służącé na *Imiona*, służą téż na *Imiésłowy* wszystkié, tudziéż na *Zaimki*, oprócz następuiących. PRZY-

PRZYPÁDKOWANIÉ.

Zaimków nieforémnych, *iá, ty, siebie.*

Liczba poiedynczá:

1.	Já.	Ty.	—
2.	Mnie.	Ciebie.	Siebie.
3.	Mnie, mi.	Tobie, ci.	Sobie.
4.	Mnie, mię.	Ciebie, cię.	Siebie, się.
5.	—	Ty!	—
6.	Mną.	Tobą.	Sobą.
7.	Mnie.	Tobie.	Sobie.

Liczba mnogá:

1.	My.	Wy.	—
2.	Nás.	Wás.	Siebie.
3.	Nám.	Wám.	Sobie.
4.	Nás.	Wás.	Siebie.
5.	—	O! Wy.	—
6.	Nami.	Wami.	Sobą.
7.	Nás.	Wás.	Sobie.

§. II. *Formy Łacińskié.*

FORMA PIÉRWSZÁ.

Na Imiona rzeczowné i przymiotné, rodzaiu męzkiégo i żeńskiégo.

Numĕrus singularis: (liczba poiedynczá:)

1.	Scriba.	Terra.	Foecunda.
	Pisarz.	*Ziémia.*	*Płodná.*
2.	Scribae.	Terrae.	Foecundae.
3.	Scribae.	Terrae.	Foecundae.
4.	Scribam.	Terram.	Foecundam.
5.	O! Scriba.	Terra!	Foecunda.
6.	Scriba.	Terra.	Foecunda.

Nu-

Numĕrus pluralis (liczba mnogá)

1. Scribae.	Terrae.	Foecundae.
2. Scribarum.	Terrarum.	Foecundarum.
3. Scribis.	Terris.	Foecundis.
4. Scribas.	Terras.	Foecundas.
5. O! Scribae.	Terrae!	Foecundae!
6. Scribis.	Terris.	Foecundis. (1)

FORMA DRUGÁ.

Na Imiona rzeczowné i przymiotné, rodzaiu męzkiégo, żéńskiégo i niiakiégo.

Numĕrus singularis (poiedynczá :)

1. Vir.	Doctus.	Atŏmus.	Templum.
Mąż.	*Uczony.*	*Proszek.*	*Kościół.*
2. Viri.	Docti.	Atŏmi.	Templi.
3. Viro.	Docto.	Atomo.	Templo.
4. Virum.	Doctum.	Atŏmum.	Templum!
5. O! Vir.	Docte!	Atŏme!	Templum.
6. Viro.	Docto.	Atŏmo.	Templo.

Numĕrus pluralis (mnogá)

1. Viri.	Docti.	Atŏmi.	Templa.
2. Virorum.	Doctorum.	Atomorum.	Templorum.
3. Viris.	Doctis.	Atŏmis.	Templis.
4. Viros.	Doctos.	Atŏmos.	Templa.
5. O! Viri.	Docti!	Atŏmi!	Templa!
6. Viris.	Doctis.	Atomis.	Templis. (2)

FOR-

(1) *Scriba*, iest rodzaiu męzkiégo: *terra i foecunda* rodzaiu żeńskiégo.

(2) *Vir* i *Doctus*, są rodzaiu męzkiégo, *atomus*, żéńskiégo, *Templum* niiakiégo.

FORMA TRZECIÁ.

I. Na Imiona rzeczowné trzech rodzaiów.

Numĕrus singularis (poiedynczá)

1. Finis.	Urbs.	Cor.
Koniec.	*Miasto.*	*Sercé.*
2. Finis.	Urbis.	Cordis.
3. Fini.	Urbi.	Cordi.
4. Finem.	Urbem.	Cor.
5. O! Finis.	Urbs!	Cor!
6. Fine.	Urbe.	Corde.

Numĕro pluralis (mnogá:)

1. Fines.	Urbes.	Corda.
2. Finĭum.	Urbĭum.	Cordĭum.
3. Finĭbus.	Urbĭbus.	Cordĭbus.
4. Fines.	Urbes.	Corda.
5. O! Fines.	Urbes.	Corda!
6. Finĭbus.	Urbĭbus.	Cordĭbus.

II. Na Imiona przymiotné trzech rodzaiów.

Numĕrus singularis (poiedynczá:)

1. Fortis.	Fortis.	Forte.
Mocny.	*Mocná.*	*Mocné.*
2. Fortis.	Fortis.	Fortis.
3. Forti.	Forti.	Forti.
4. Fortem.	Fortem.	Forte.
5. O! Fortis.	Fortis!	Forte!
6. Forti.	Forti.	Forti.

Numĕrus pluralis (mnogá:)

1. Fortes.	Fortes.	Fortĭa.
2. Fortĭum.	Fortĭum.	Fortĭum.
3. Fortĭbus.	Fortĭbus.	Fortĭbus.

4.

4. Fortes.	Fortes.	Fortĭa.
5. O! Fortes.	Fortes!	Fortĭa!
6. Fortĭbus.	Fortĭbus.	Fortĭbus.

FORMA CZWÁRTÁ.

Na Imiona rzeczowné tylko, trzech rodzaiow.

Numĕrus singularis (poiedyncza:)

1. Sensus.	Manus.	Genu.
Zmysł.	*Ręka.*	*Kolano.*
2. Sensŭs.	Manŭs.	Genu.
3. Sensŭi.	Manŭi.	Genu.
4. Sensum.	Manum.	Genu.
5. O! Sensus.	Manus!	Genu!
6. Sensu.	Manu.	Genu.

Numĕrus pluralis (mnogá)

1. Sensus.	Manus.	Genŭa.
2. Sensŭum.	Manŭum.	Genŭum.
3. Sensĭbus.	Manĭbus.	Genĭbus.
4. Sensus.	Manus.	Genŭa.
5. O! Sensus.	Manus!	Genŭa!
6. Sensĭbus.	Manĭbus.	Genĭbus. (3)

FORMA PIĄTÁ.

Na Imiona rzeczowné tylko, rodzaiu męzkiégo i żéńskiégo.

Singularis (poiedynczá:)		*pluralis* (mnogá:)	
1. Dies.	Res.	Dies.	Res.
Dzićń.	*Rzecz.*	*Dni.*	*Rzeczy.*

2.

(3) (*Finis*) iest rodzaiu męzkiégo, *Urbs* żéńskiégo, *cor* niiakiégo, *fortis*, męzkiégo, *fortis*, żeńskiégo, *forte* niiakiégo. (n) *Sensus*, iest rodzaiu męzkiégo *manus*, żéńskiégo, *genu* niiakiégo.

2. Diei.	Rei.	Dierum.	Rerum.
3. Diei.	Rei.	Diebus.	Rebus.
4. Diem.	Rem.	Dies.	Res.
5. O! Dies.	Res!	Dies!	Res!
6. Die.	Re.	Diebus.	Rebus. (b)

Uwága: formy służącé na *Imiona*, służą téż na *Imiéstowy* wszystkié, tudziéż na *Zaimki*, oprócz następuiących.

PRZYPÁDKOWANIÉ.

Zaimków nieforemnych. { *ego*, *tu*, *sui*. / iá, ty, siebie }

Numĕrus singularis pluralis (mnogá:) (poiedynczá:)

1. Ego.	Tu.	—	Nos.	Vos.	—
2. Mei.	Tui.	Sui.	Nostrum.	Vestrum.	
			nostri.	vestri.	Sui.
3. Mihi. mi.	Tibi.	Sibi.	Nobis.	Vobis.	Sibi.
4. Me.	Te.	Se.	Nos.	Vos.	Se.
5. —	Tu!	—	—	Vos!	—
6. Me.	Te.	Se.	Nobis.	Vobis.	Se. (b)

PRZYPÁDKOWANIÉ

Zaimku nieforémnégo. { *hic*, *haec*. *hoc*. / tén, ta, to. }

Num: sing: (poiedyn.)			*pluralis* (mnogá:)		
1. Hic.	Haec.	Hoc.	Hi.	Hae.	Haec.

2.

(b) *Dies*, iest rodzaiu męzkiégo lub żéńskiégo· *res*, rodzaiu żéńskiégo.

(c) Zaimki osobisté *ego*, *tu*, *sui*, służą wszelkiému rodzaiowi.

2.	Hujus.	Hujus.	Hujus.	Horum.	Harum.	Horum.
3.	Huic.	Huic.	Huic.	His.	His.	His.
4.	Hunc.	Hanc.	Hoc.	Hos.	Has.	Haec
5.	Hoc.	Hac.	Hoc.	His.	His.	His.

PRZYPÁDKOWANIÉ (d)

Zaimku nieforémnégo { *qui, quae, quod.* / który, którá, któré.

Num: Sing: (poiedyn:) *pluralis* (mnogá:)

1.	Qui.	Quae.	Quod.	Qui.	Quae.	Quae.
2.	Cujus.	Cujus.	Cujus.	Quorum.	Quarum.	Quorum.
3.	Cui.	Cui.	Cui.	Quibus.	Quibus.	Quibus.
4.	Quem.	Quam.	Quod.	Quos.	Quas.	Quae.
5.	Quo.	Qua.	Quo.	Quibus.	Quibus.	Quibus.

Przestroga: dokładnieyszá nauka o *Przypádkowaniu* Polskiém i Łacińskiém, będzie w drugiéy Klassie.

ROZDZIÁŁ IX.

Formy Czasowaniá.

Poznáwszy *formy* na *Przypádkowanié*, czyli *Deklinacyą Imion, Zaimków i Imiesłowów;* poznáwszy *formy* na *Czasowanié* czyli *Konjugacyą Słów*. Form na *Słowa* Polskié iest cztéry, tyléż na Łacińskié: w obudwu atoli ięzykach, wielé iest *Słów nieforemnych*. §. I.

(d) Zaimki ukázuiącé służą, *hic* rodzaiowi męzkiému, *haec* rodzaiowi żéńskiému, *hoc* rodzaiowi niiakiému. Tož rozumieć o Zaimku względnym *qui, quae, quod.*

§. I. *Formy Polskié.*

CZASOWANIÉ SŁÓW POSIŁKOWYCH.

TRYB BEZOKOLICZNY

Bydź	Mieć

TRYB OZNÁYMUIĄCY

Czas teraźnieyszy:

Jestém.	Mám.
Jesteś.	Mász.
Jest.	Má.
Jesteśmy.	Mámy.
Jesteście.	Mácie.
Są.	Maią.

Czas przeszły niedokonany, na rodzáy

męzki:	*żéński:*	*niiaki:*
Miáłém.	Miałam.	Miałom.
Miáłeś.	Miałaś.	Miałoś.
Miáł.	Miała.	Miało.
Mieliśmy.	Miáłyśmy.	
Mieliście.	Miałyście.	
Mieli.	Miały.	

Czas przeszły dokonany, na rodzáy

męzki:	*żéński:*	*niiaki,*
Byłém.	Byłam.	Byłom.
Byłeś.	Byłaś.	Byłoś.
Był.	Była.	Było.
Byliśmy.	Byłyśmy.	
Byliście.	Byłyście.	
Byli.	Były.	

Czas

Czas zaprzeszły.

Byłém	był.	Miáłém	był.
Byłeś	był.	Miáłeś	był.
Był	był.	Miáł	był.
Byliśmy	byli.	Mieliśmy	byli.
Byliście.	byli.	Mieliście	byli.
Byli	byli.	Mieli	byli.

Czas przyszły.

1. *niedokonany.*

Będę miáł.
Będziesz miáł.
Będzie miáł.
Będziémy mieli.
Będziecie mieli.
Będą mieli.

Albo tak.

Mieć, będę.
Mieć będziesz.
Mieć będzie.
Mieć będziémy.
Mieć będziecie.
Mieć będą.

2. *dokonany:*

Będę.	Będziesz.	Będzie.
Będziémy.	Będziecie.	Będą.

TRYB ROZKAZUIĄCY.

1. *Bez nalégania:*

Bądź.	Miéy.
Bądźmy.	Miéymy.
Bądźcie.	Miéycie.

2. *Z nalégániém:*

Bądźże. Miéyże. Bądź-

Bądźmyż.	Miéymyż.
Bądźcież.	Miéycież.

TRYB ŻYCZĄCY.

Niech będę, bądź &c.	Niech mám, miéy &c.
Gdym iest, gdyś iest &c.	Gdy mám, gdy mász &c.
Obym był, była &c.	Obym miał, miała &c.
Gdybym był &c.	Gdybym miáł &c.
Byłżebym, byłażbym &c.	Miałżebym &c.

Przestroga: nié mámy w Polskiém osobnych zakończéń na *Tryb życzący*, ale ié bierzémy z *oznáymuiącégo* i *rozkazuiącégo*, przez wszystkié *Czasy*, *Osoby*, *Rodzaie* i *Liczby*.

IMIÉSŁOWY

I. Zwyczayné:

Czasu teraźnieyszégo:

Będący,	będącá,	będącé.
Maiący,	maiącá,	maiącé.

Czasu przeszłégo:

Miany,	mianá,	miané.

Czasu przyszłégo.

Maiący,	maiącá,	maiącé,	bydź.
Maiący,	maiącá,	maiącé,	mieć.

II. Osobliwé:

Będąc.	Maiąc.
Bywszy.	Miáwszy.

CZTÉRY FORMY.

Na Słowa Polskié.

I. II. III. IV.

D TRYB

TRYB BEZOKOLICZNY.

Kochać.	Dáwać.	Czynić.	Słyszéć.
Ukochać.	Dadź.	Uczynić.	Usłyszéć.

TRYB OZNAYMUIĄCY.

Czas teraźnieyszy:

Kochám.	Daię.	Czynię.	Słyszę.
Kochász.	Daiesz.	Czynisz.	Słyszysz.
Kochá.	Daie.	Czyni.	Słyszy.
Kochámy.	Daiémy.	Czynimy.	Słyszymy.
Kochácie.	Daiecie.	Czynicie.	Słyszycie.
Kochaią.	Daią.	Czynią.	Słyszą.

Czas przeszły niedokonany:

Kochałém.	Dáwá-łém.	Czyniłém.	Słyszá-łém.
Kocháłeś.	Dawáłeś.	Czyniłeś.	Słyszáłeś.
Kocháł.	Dáwáł.	Czynił.	Słyszáł.
Kocháli-śmy.	Dáwali-śmy.	Czynili-śmy	Słyszeli-śmy.
Kochali-ście.	Dáwali-ście.	Czynili-ście.	Słyszeli-ście.
Kochali.	Dáwali.	Czynili.	Słyszeli.

Czas przeszły dokonany:

Ukocháłém.	Dáłém.	Uczyniłém.	Usłyszá-łém.
Ukocháłeś.	Dáłeś.	Uczyniłeś.	Usłyszáłeś.
Ukocháł.	Dáł.	Uczynił.	Usłyszáł.
Ukochali-śmy.	Dali-śmy.	Uczynili-śmy.	Usłyszeli-śmy.
Ukochali-ście.	Dali-ście.	Uczynili-ście.	Usłyszeli-ście.
Ukochali.	Dali.	Uczynili.	Usłyszeli.

Czas

Czas zaprzeszły:

Jám był, tyś był, on był.

Kocháł.	Dáwáł.	Czynił.	Słyszáł.
Ukocháł.	Dáł.	Uczynił.	Usłyszáł.

Myśmy byli, Wyście byli, oni byli.

Kochali.	Dáwali.	Czynili.	Słyszeli.
Ukochali.	Dali.	Uczynili.	Usłyszeli.

Czas przyszły.

1. *Niedokonany*

tak:

Będę, będziesz, będzie,

Kocháł.	Dawáł.	Czynił,	Słyszáł.

Będziémy. będziecie, będą,

Kochali.	Dáwali.	Czynili.	Słyszeli.

Albo tak:

Kochać.	Dawać.	Czynić.	Słyszeć.

Będę, będziesz, będzie, będziémy, będziecie, będą.

2. *Dokonany.*

Ukochám.	Dám.	Uczynię.	Usłyszę.
Ukochász.	Dász.	Uczynisz.	Usłyszysz.
Ukochá.	Dá.	Uczyni.	Usłyszy.
Ukochámy.	Dámy.	Uczynimy.	Usłyszymy.
Ukochácie.	Dácie.	Uczynicie.	Usłyszycie.
Ukochaią.	Dadzą.	Uczynią.	Usłyszą.

TRYB ROZKAZUIĄCY.

I. *Niedokonany.*

1. *Bez nalégania:*

Kocháy.	Dáwáy	Czyń.	Słysz.
Kocháymy.	Dáwáymy.	Czyńmy.	Słyszmy.
Kocháycie.	Dáwáycie.	Czyńcie.	Słyszcie.

 2. *Z na-*

2. *Z naléganiém:*

Kocháyże. Dáwáyże. Czyńże. Słyszże.
Kocháymyż. Dáwáymyż. Czyńmyż. Słyszmyż.
Kocháycież. Dáwáycież. Czyńcież. Słyszcież.

II. *Dokonany.*

1. *Bez nalégania:*

Ukocháy. Dáy. Uczyń. Usłysz.
Ukocháymy. Dáymy. Uczyńmy. Usłyszmy.
Ukocháycie. Dáycie. Uczyńcie. Usłyszcie.

2. *Z naléganiém:*

Dodaie się na końcu *że* lub *ż*.

TRYB ŻYCZĄCY.

Robi się z *oznáymuiącégo* i *rozkazuiącégo Trybu*, tak, iakeśmy, o *posiłkowych Słowach bydź*, *mieć*, powiedzieli.

IMIÉSŁOWY.

I. *Zwyczayné:*

Czasu teraźnieyszégo:

Kochaiący. Daiący. Czyniący. Słyszący.

Czasu przeszłégo:

Kochany. Dáwany. Czyniony. Słyszany.
Ukochany. Dany. Uczyniony. Usłyszany.

Czasu przyszłégo:

Maiący

Kochać. Dawać. Czynić. Słyszeć.
Ukochać. Dadź. Uczynić. Usłyszeć.

Maiący bydź

Kochany. Dáwany. Czyniony. Słyszany.
Ukochany. Dany. Uczyniony. Usłyszany.

II.

II. *Osobliwé:*

Kochaiąc. Daiąc. Czyniąc. Słysząc.
Ukocháwszy. Dáwszy. Uczyniwszy. Usłyszáwszy.

Uwági nad czasowaniém Polskiém:

1. W cztérech *formach Czasowáń Polskich*, nié mámy położonych wyraźnie zakończéń na *Rodzaie żéński* i *niiaki*, bo ié łatwo zrobić możná na *formę posiłkowégo Słowa byłém*, n.p. *kochałém*, *kochałam*, *kochałom*, *kochaliśmy*, *kochałyśmy* &c. tak iak *byłém*, *byłam*, *byłom*, *byliśmy*, *byłyście*.

2. Nie kładziémy *formy* na *formy bierné*, bo my Polácy właściwie ich nié mámy, procz *Imiesłowu Czasu przeszłégo* n.p. *kochany*, *dany* &c. do którégo *Imiésłowu* dodaiąc *posiłkowé Słowo iestém*, tłumaczymy to, co Łacinnicy przez swoié *passiva* wyrážaią n.p. *amor* kochany iestém, *amaris* kochany iesteś &c. albo téż *Zaimek* tylko *osobisty* odmiéniámy n.p. *amor* mnie kochaią, *amaris* ciebie kochaią. &c.

3. Nie kładziémy *formy* na *Słowa nieosobisté*, bo chociáż iakié *Słowo* naszé kładzie się *nieosobiście* n.p. *mówią*, *nié masz*, *daie się co się má*, *obiecano a nie dano* &c. atoli że zawsze od osobistych *Słów* pochodzą, i iedno z niémi maią zakończénié, nie potrzebuią osobnéy *formy* prócz tych tylko, co się kończą na *o* n.p. *miano*.

no, dano &c. ale i té robią się iednostaynie z *Imiéstowu Czasu przeszłégo*, odmiéniaiąc *y* na *o* n.p. *miany, miano, wzięty, wzięto.*

4. Dokładnieyszą naukę o *Czasowaniach* czyli *koniugacyach* naszych, mieć będziémy w drugiéy *Klassie.*

§. II. *Formy Łacińskié.*

CZASOWANIÉ POSIŁKOWÉGO SŁOWA (*Sum.*)

INFINITIVUS (*Tryb bezokoliczny.*)

Esse.

Bydź, żém iest, żeś iest, &c. *abym był* &c.

Fuisse.

Bydź było, żem był, była &c. *abym był* &c.

Fore *lub* iri.

Bydź, że będę, będziesz, będzie, aby był, że ma bydź &c.

INDICATIVUS, (*Tryb oznáymuiący:*)

Praesens (Czas teraźnieyszy.)

Sum	*iestém:*	Sumus	*iesteśmy.*
Es	*iesteś:*	Estis	*iesteście.*
Est	*iest:*	Sunt	*są.*

Praeterĭtum perf: (Czas przeszły dokonany.)

Fui *byłém* &c.	Fuimus *byliśmy* &c.
Fuisti.	Fuistis.
Fuit.	Fuerunt, fuere.

Plus quam perfectum (zaprzeszły:)

Tak:		*lub tak:*
Eram *byłém*	lub	Fuĕram.
Eras. *byłeś*		Fuĕras.
Erat. *był*		Fuĕrat.
Eramus.		Fueramus.
Eratis.		Fueratis.
Erant.		Fuĕrant.

Futurum 2. (przyszły dokonany:)

Tak:	*lub tak:*
Ero. *będę* &c.	Fuĕro.
Eris.	Fuĕris.
Erit.	Fuĕrit.
Erĭmus.	Fuerĭmus.
Erĭtis.	Fuerĭtis.
Erunt.	Fuerunt.

IMPERATIVUS (*Tryb rozkazuiący:*)

Esto.	*bądź, bądźże.*
Esto.	*niech będzie.*
Este *lub* Estote.	*bądźcie, bądźcież.*
Sunto.	*niech, niechże będą.*

OPTATIVUS (*Tryb życzący:*)

Praesens & imperf: (Czas teraź: i niedok:)

Tak	*lub tak:*
Essem.	Forem. *byłbym* lub *byłżebym.*
Esses.	Fores. lub *niechbym był* &c.
Esset.	Foret.
Essemus.	Foremus.
Fssetis.	Foretis.
Essent.	Forent.

Fuĕrim *byłém* &c.	Fuerĭmus.
Fuĕris	Fuerĭtis.
Fuĕrit.	Fuĕrint.

Plus quam perfectum (Czas zaprzeszły)

Fuissem *byłbym był.* Fuissemus.

Fuis-

Fuisses.	Fuissetis.
Fuisset.	Fuissent.

Futurum niekiedy *praesens* (Czas przyszły, niekiedy teraźnieyszy:)

Sim. *iestém, niech będę, obym był* &c.
Sis. (*W starodáwnéy Łacinie mówiło się*

Sit.	tak:	lub tak:
Simus.	*Siem.*	*Fuam.*
Sitis.	*Sies.*	*Fuas.*
Sint.	*Sient.*	*Fuat* &c.

PARTICIPIA (*Imiésłowy*)

Zwyczayné:

Praesentis (Czasu teraźnieyszégo:)

Ens *będący, będącá, będącé.*

Ens, w dobréy Łacinie nie znáyduie się, prócz Słów złożonych n.p. *possum* mogę, potens mogący.

Futuri (Czasu przyszłégo:)

Futurus	*maiący bydź*,	przyszły.
Futura	*maiącá bydź*, lub	przyszła.
Futurum	*maiącé bydź*,	

Imiésłów *futurus*, położony z posiłkowém Słowém *Sum*, *es* &c. tak się na Polskié tłumaczy:

Futurus sum,	*mám bydź.*
Futurus es,	*mász bydź.*
Futuri sumus,	*mámy bydź.*
Futurus erat,	*miáł bydź.*
Credo id futurum,	*wierzę że to będzie.*
Nunquam futurum speravi.	*nigdym się nie spodziéwáł, żeby to bydź miało.*

Prze-

Przestroga: umieiąc Czasowanié czyli *Koniugacyą* posiłkowégo Słowa *sum*, a wiedząc że znaczy nie tylko *iestém*, ale téż *mám, powiniénem, trzeba*, ułatwimy sobie dwie trudności: piérwszą Czasowania *Słów biernych*, drugą tłumaczénia na Polskié wszelkich Imiésłowów Łacińskich ze Słowém *sum* położonych, na co mieliśmy przykłady pod Rozdziałém VII.

Przestroga drugá: na następuiącé formy *Czasowaniá forémnégo*, bierzémy takié *Słowa*, w których Łacina z Polszczyzną prawie we wszystkiém zgádzá się tak w znaczéniu, iako w porządku *Form, Trybów, Czasów, Liczb, Osób.* Przeto umieiącym *formy* Polskié, łatwo będzie do wszystkich *Liczb* i *Osób* Łacińskich dodawać zakończéniá Polskié, a tak wráz wiązać obadwa ięzyki.

CZ ÉRY FORMY.

Na Słowa Łacińskié czynné (*pro activis.*)

INFINITIVUS (*Tryb bezokoliczny:*)

I.	II.	III.	IV.
Amare.	Praebere.	Agĕre.	Audire.
Kochać:	*Dáwać*,	*Czynić:*	*Słyszeć:*
że kochám:	*że* &c.	*że* &c.	*że* &c.
Amavisse.	Præbuisse.	Egisse.	Audivisse.
abym kocháł,	*aby* &c.	*aby.* &c.	*aby* &c.
Żém kocháł.	*Żém dáwáł.*	*Żém czynił.*	*Żém słyszáł,*
ukocháł był,	*dáł był,*	*czynił,*	*usłyszáł*
&c.	&c.	&c.	&c.

INDI-

INDICATIVUS (*Tryb oznáymuiący.*)

Tempus praesens (Czas teraźnieyszy:)

Amo.	Praebĕo.	Ago.	Audĭo.
Kochám.	*Daię.*	*Czynię.*	*Styszę.*
Amas.	Praebes.	Agis.	Audis.
Amat.	Praebet.	Agit.	Audit.
Amamus.	Praebemus.	Agĭmus.	Audimus.
Amatis.	Praebetis.	Agĭtis.	Auditis.
Amant.	Praebent.	Agunt.	Audĭunt.

Praeterîtum imperfec: (przeszły niedokona:)

Amabam.	Praebebam.	Agebam.	Audiebam.
Kochałém.	*Dawałém.*	*Czyniłém.*	*Styszałém.*
Amabas.	Praebebas.	Agebas.	Audiebas.
Amabat.	Praebebat.	Agebat.	Audiebat.
Amabamus.	Praebeba-mus.	Agebamus.	Audieba-mus.
Amabatis.	Praebebatis.	Agebatis.	Audiebatis.
Amabant.	Praebebant.	Agebant.	Audiebant.

Praeterĭtum perfectum (przeszły dokonany:)

Amavi.	Praebŭi.	Egi.	Audivi.
Ukochałém.	*Dałém.*	*Uczyniłém.*	*Usłyszáłóm.*
Amavisti.	Praebuisti.	Egisti.	Audivisti.
Amavit.	Praebŭit.	Egit.	Audivit.
Amavĭmus.	Praebuĭmus.	Egĭmus.	Audivĭmus.
Amavistis.	Praebuistis.	Egistis.	Audivistis.
Amaverunt, *re.*	Praebuerunt, *re.*	Egerunt, *re.*	Audiverunt, *re.*

Praeterĭtum plus quam perfectum (zaprzes:)

Amavĕram.	Praebuĕram.	Egĕram.	Audivĕram.

Jám. był, tyś był, on. był.

Ukochát.	*Dáł.*	*Uczynił.*	*Usłyszáł.*
Amavĕras.	Praebuĕras.	Egĕras.	Audivĕras.
Amavĕrat.	Praebuĕrat.	Egĕrat.	Audivĕrat.
Amavera-mus.	Praebuera-mus.	Egera-mus.	Audivera-mus.
Amaveratis.	Praebueratis.	Egeratis.	Audive-ratis.
Amavĕrant.	Praebuĕrant.	Egĕrant.	Audivĕ-rant.

Futurum primum (przyszły niedokonany:)

Amabo.	Praebebo.	Agam.	Audĭam.
będę			
Kochát.	*Dáwát.*	*Czynił.*	*Słyszát.*
Amabis.	Praebebis.	Ages.	Audĭes.
Amabit.	Praebebit.	Aget.	Audĭet.
Amabĭmus.	Praebebĭmus.	Agemus.	Audiemus.
Amabĭtis.	Praebebĭtis.	Agetis.	Audietis.
Amabunt.	Praebebunt.	Agent.	Audient.

Futurum secundum (przyszły dokonany:)

Amavĕro.	Praebuĕro.	Egĕro.	Audivĕro.
Ukochám.	*Dám.*	*Uczynę.*	*Usłyszę.*
Amavĕris.	Praebuĕris.	Egĕris.	Audivĕris.
Amavĕrit.	Praebuĕrit.	Egĕrit.	Audivĕrit.
Amaverĭ-mus.	Praebuerĭ-mus.	Egerĭ-mus.	Audiverĭ-mus.
Amaverĭtis.	Præbuerĭtis.	Egerĭtis.	Audiverĭtis.
Amavĕrint.	Præbuĕrint.	Egĕrint.	Audivĕrint.

IMPERATIVUS (*Tryb rozkazuiący:*)

1. Bez nalégania.

Ama.	Praebe.	Age.	Audi.
Kocháy.	*Dáy.*	*Czyń.*	*Słysz.*

Ama-

Amate.	Praebete.	Agĭte.	Audite.
Kocháycie.	*Dáycie.*	*Czyńcie.*	*Słyszcie.*

2. *Z nalěganiém.*

Amato.	Praebito.	Agĭto.	Audito.
Kocháyże.	*Dáyże.*	*Czyńże.*	*Słyszże.*

Niechže.

Kochá.	*Daie.*	*Czyni.*	*Słyszy.*
Amatote.	Praebetote.	Agitote.	Auditote.
Kocháycież.	*Dáycież.*	*Czyńcież.*	*Słyszcież.*
Amanto.	Praebento.	Agunto.	Audiunto.

Niecháyże.

Kochaią.	*Daią.*	*Czynią.*	*Słyszą.*

OPTATIVUS (*Tryb życzący:*)

Praesens & imperfectum. (Czas teraźnieyszy i przeszły niedokonany:)

Amarem.	Praeberem.	Agĕrem.	Audirem.

Obym &c. lub *gdym* &c.

Kochát.	*Dáwát.*	*Czynit.*	*Słyszát.*
Amares.	Praeberes.	Agĕres.	Audires.
Amaret.	Praeberet.	Agĕret.	Audiret.
Amaremus.	Praeberemus.	Ageremus.	Audiremus.
Amaretis.	Praeberetis.	Ageretis.	Audiretis.
Amarent.	Praeberent.	Agerent.	Audirent.

Praeterĭtum perfectum (przeszły dokonany:)

Amavĕrim.	Praebuĕrim.	Egĕrim.	Audivĕrim.

Obym

Ukochát.	*Dát.*	*Uczynit.*	*Usłyszát.*
Amavĕris.	Praebuĕris.	Egĕris.	Audivĕris.

I tak daléy, iak futurum secundum.

Praeterĭtum plus quam perfectum. (zaprzeszły:)

Amavis-

Amavissem.	Praebuissem.	Egissem.	Audivissem.

Jábym był, tybyś był, &c.

Kochát.	*Dáwát.*	*Czynit.*	*Słyszát.*
Ukochát.	*Dát.*	*Uczynit.*	*Usłyszát.*
Amavisses.	Praebuisses.	Egisses.	Audivisses.
Amavisset.	Praebuisset.	Egisset.	Audivisset.
Amavissemus.	Praebuissemus.	Egissemus.	Audivissemus.
Amavissetis.	Praebuissetis.	Egissetis.	Audivissetis.
Amavissent.	Praebuissent.	Egissent.	Audivissent.

Futurum primum & praesens (przyszły niedokonany i teraźnieyszy:)

Amem.	Praebĕam.	Agam.	Audĭam.

Obym, obyś &c.

Kochát.	*Dáwát.*	*Czynit.*	*Słyszát.*

i Lub *niecháy.*

Kochám	*Dáię.*	*Czynię.*	*Słyszę.*

Lub *mógłżebym* &c.

Kochać.	*Dáwać.*	*Czynić.*	*Słyszeć.*
Ames.	Praebĕas.	Agas.	Audĭas.
Amet.	Praebĕat.	Agat.	Adĭat.
Amemus.	Praebeamus.	Agamus.	Audiamus.
Ametis.	Praebeatis.	Agatis.	Audiatis.
Ament.	Praebĕant.	Agant.	Audĭant.

Tén *Tryb* zowie się inaczéy *łączący* (*conjunctivus,*) dopuszczaiący (*permissivus,*) mogący (*potentialis.*)

PARTICIPIA (*Imiéstowy.*)

1. *Zwyczayné.* *Prae-*

Praesentis (Czasu teraźnieyszêgo:)
Amans. Praebens. Agens. Audĭens.
Kochaiący. Daiący. Czyniący. Słyszący.
Futuri (Czasu przyszłégo:)
Amaturus. Praebiturus. Acturus. Auditurus.
Tén, który má lub *maiący.*
Kochać. Dáwać. Czynić. Słyszeć.

Imiésłowy na *rus* z posiłkowém Słowém *sum* położoné, tłumaczą się po Polsku przez Tryb bezokoliczny (*per infinitivum*,) a Słowo *sum* przez *mám* n.p.

Sum dicturus, *mám mówić.*
Facturus eram. *miáłém robić.*

2. *Imiésłowy osobliwé.*

Gerundĭa.

Amandi. Praebendi. Agendi. Audiendi.
Amando. Praebendo. Agendo. Audiendo.
Amandum. Praebendum. Agendum. Audi-(endum.
Supinum na um:
Amatum. Praebĭtum. Actum. Auditum.

Jak się tłumaczą po Polsku *gerundia* i *supina* Łacińskié, powiedzieliśmy w rozdziele VII.

Przestroga: na té formy czasuią się Słowa czynné (*activa*), i niiakié (*neŭtra:*)

CZTÉRY FORMY.

Na Słowa Łacińskié bierné (*pro passivis*)
I. II. III. IV.

INFINITIVUS (*Tryb bezokoliczny:*)
Amari. Praeberi. Agi. Audiri.
Bydź, lub *żém iest*, *żeś iest.*

Kocha-

Kochany. Dáwany. Czyniony. Słyszany.

INDICATIVUS (*Tryb oznáymuiący.*)

Praesens (Czas teraźnieyszy:)
Amor. Praebĕor. Agor. Audĭor.
Jám iest, *tyś iest* &c.
Kochany. Dáwany. Czyniony. Słyszany.
Albo tak: *mnie, ciebie, iego*, &c.
Kochaią. Daią. Czynia. Słyszą.
Amaris, *re*. Praeberis, *re*. Agĕris, *re*. Audiris, *re*.
Amatur. Praebetur. Agĭtur. Auditur.
Amamur. Praebemur. Agĭmur. Audimur.
Amamĭni, *nor*. Praebemĭni, *nor*. Agimĭni, *nor*. Audimĭni, *nor*.
Amantur. Praebentur. Aguntur, Audiuntur.

Praeteritum imperfectum (przeszły niedokonany.
Amabar. Praebebar. Agebar. Audiebar.
Mnie, ciebie, iego, ią &c:
Kochano. Dáwano. Czyniono. Słyszano.
Amabaris. Praebebaris. Agebaris. Audiebaris.
Amabatur. Praebebatur. Agebatur. Audiebatur.
Amabamur. Praebebamur. Agebamur. Audiebamur.
Amabamĭni, *nor*. Praebebamĭni, *nor*. Agebamĭni, *nor*. Audiebamĭni, *nor*.
Amabantur. Praebebantur. Agebantur. Audiebantur.

Praeterĭtum perfectum (przeszły dokonany:)
Tak: *lub tak:*
Sum. Fui. Es.

Es. Fuisti.
Est. Fuit.
Amatus. Praebĭtus. Actus. Auditus.
Mnie, ciebie, iego &c.
Ukochano. Dano. Uczyniono. Usłyszano.
Albo tak: *iám iest, tyś iest &c.*
Ukochany. Dany. Uczyniony. Usłyszany.
Sumus. Fuĭmus.
Estis. Fuistis.
Sunt. Fuer*unt, re.*
Amati. Praebĭti. Acti. Auditi.
Nás, wás, ich, &c.
Ukochano. Dano. Uczyniono. Usłyszano.
Plus quam perfectum (Czas zaprzeszły:)
Eram *lub* fuĕram &c.
Amatus. Praebĭtus. Actus. Auditus.
Eramus *lub* fueramus.
Amati. Praebĭti. Acti. Auditi.
Mnie, ciebie, iego, nás &c. było.
Ukochano. Dano. Uczyniono. Usłyszano.
Futurum primum (przyszły niedokonany:)
Amabor. Praebebor. Agar. Audĭar.
Mnie, ciebie, iego &c. będą.
Kochali. Dáwali. Czynili. Słyszeli.
Amabĕris. Praebebĕris. Ageris. Audieris.
Amabĭtur. Praebebĭtur. Agetur. Audietur.
Amabĭmur. Praebebĭmur. Agemur. Audiemur.
Amabamĭni, Praebebimĭni, Agemĭni, Audiemĭni *nor. nor. nor. nor.*
Ama-

Amabuntur. Praebebuntur. Agentur. Audientur.
Futurum secundum (przyszły dokonany)
Tak: *lub tak:*
Ero. Fuĕro.
Eris. Fuĕris.
Erit. Fuĕrit.
Amatus. Praebĭtus. Actus. Auditus.
Mnie, ciebie, iego &c.
Ukochaią. Dadzą. Uczynią. Usłyszą.
Erĭmus. Fuerĭmus.
Erĭtis. Fuerĭtis.
Erunt. Fuerunt.
Amati. Praebĭti. Acti. Auditi.
Nás, was, ich &c.
Ukochaią. Dadzą. Uczynią. Usłyszą.
IMPERATIVUS (*Tryb rozkazuiący.*)
1. Bez nalégania.
Amare. Praebere. Agĕre. Audire.
Bądź
Kochany. Dáwany. Czyniony. Słyszany.
2. Z naléganiém.
Amator. Praebetor. Agĭtor. Auditor.
Bądźże, niechże będzie.
Kochany. Dawany. Czyniony. Słyszany.
Amantor. Praebentor. Aguntor. Audiuntor.
Niech będą
Kochani. Dáwani. Czynieni. Słyszani.
OPTATIVUS (*Tryb życzący.*)
Praesens et imperfectum (teraźnieyszy i przeszły niedokonany:)
E Ama-

Amarer. Praeberer. Agĕrer. Audirer.
Amareris. Praebereris. Agereris. Audireris.
Amaretur. Praeberetur. Ageretur. Audiretur.
Amaremur. Praeberemur. Ageremur. Audiremur.
Amaremĭni, nor. Praeberemĭni, nor. Ageremĭni, nor. Audiremĭni, nor.
Amarentur. Praeberentur. Agerentur. Auditrentur.

Mnieby, ciebieby, onegoby &c.
Kochano. Dáwano. Czyniono. Słyszano.

Praeterĭtum perfectum (przyszły dokonany)

Tak: — *lub tak:*
Sim. — Fuĕrim.
Sis. — Fuĕris.
Sit. — Fuĕrit.
Amatus. Praebĭtus. Actus. Auditus.
Gdy mnie, ciebie, iego, ią, &c.
Ukochano. Dano. Uczyniono. Usłyszano.
Simus. — Fuerĭmus.
Sitis. — Fuerĭtis.
Sint. — Fuĕrint.
Amati. Praebĭti. Acti. Auditi.
Gdy nás, wás, ich, ié &c.
Ukochano. Dano. Uczyniono. Usłyszano.

Plus quam perfectum (Czas zaprzeszły:)

Tak: — *lub tak:*
Essem. — Fuissem.
Esses. — Fuisses.
Esset. — Fuisset.
Amatus. Praebĭtus. Actus. Auditus.

Mnie

Mnieby, ciebieby, &c. było.
Ukochano. Dano. Uczyniono. Usłyszano.
Essemus, — Fuissemus,
Essetis, — Fuissetis,
Essent, — Fuissent.
Amati. Praebĭti. Acti. Auditi.
Násby, wásby, &c. było.
Ukochano. Dano. Uczyniono. Usłyszano.

Futurum vel praesens (Czas przyszły lub teraźnieyszy:)

Amer. Praebear. Agar. Audĭar.
Ameris. Praebearis. Agaris. Audiaris.
Ametur. Praebeatur. Agatur. Audiatur.
Amemur. Praebeamur. Agamur. Audiamur.
Amemĭni, nor. Praebeamĭni, nor. Agamĭni, nor. Audiamĭni, nor.
Amentur. Praebeantur. Agantur. Audiantur.
Niech mię, cię, go, ią, nás &c.
Kochaią. Daią. Czynią. Styszą.

PARTICIPIA (*Imiéstowy*)

1. Zwyczayné.

Praeterĭti (Czasu przeszłégo:)

Amatus. Praebĭtus. Actus. Auditus.
Kochany. Dáwany. Czyniony. Słyszany.
Ukochany. Dany. uczyniony. usłyszany.

Futuri (Czasu przyszłégo:)

Amandus. Praebendus. Agendus. Audiendus.
Maiący bydź
Kochany. Dáwany. Czyniony. Słyszany.
Ukochany. dany. uczyniony. usłyszany.

2. Osobliwé.

 Supi-

Supinum na u:

Amatu. Praebĭtu. Actu. Auditu.

Przestrogi:

1. Na tê formy czasuią się Słowa bierné (*Verba passiva*) i *deponentĭa*. *Deponentĭa* u Łaciników zowią się té *Słowa*, którè maią zakończénié *bierné*, a znaczénié *czynné*, n.p.

Utor *zażywam*: utĭmur *zażywámy*.
Usus *zażyłém*: usi sumus *zażyliśmy*.

Takié *Słowa* maią téż *Imiésłowy* z zakończéniém *czynném*, iakoto *utens*, *usurus*, *utendi*, *utendo*, *utendum*, *usum*: nié maią zaś *supinum* na *u*, rzadko maią *futurum* na *dus*, n.p. *utendus*, *fruendus*.

Niektóré *deponentĭa* znaczą i czynnie i biérnie (*active & passive*,) i zowią się *communĭa*, n.p.

Czynnie (*active*
Cum Agros depopularetur.
Gdy pola pustoszył.
Biérnie (*passive:*)
Ora maritĭma depopulata erat.
Kráy pomorski spustoszony był.

2. Nauczywszy się na pamięć każdéy z osobna formy, trzy rzeczy uważać mamy: *piérwszą*, iaka zachodzi odmiana w jednémże *Słowie*: *drugą*, w czém iedna forma do drugiéy iest podobná, a w czém nie: *trzecią*, w czém Łacina podobna Polszczyźnie, a w czém nie. Umieiąc

dobrze *formy czynné* i *bierné*; umieć będziémy *Czasowanié* wszystkich *Słów*; bo wszystkié prawie do iednéy ze cztérech *form* należą, a stąd wielką pomoc mieć będziémy do tłumaczénia Łaciny.

ROZDZIÁŁ X.

O Składni czyli *Konstrukcyi*.

Przykład:

„ Kto má swégo chleba, ilé człeku
„ trzeba; może nie dbać o wielkié docho-
„ dy, o wsi, o miasta i wysokié grody.
„ To Pán zdaniém moiém, kto przestał
„ na swoiém. (*Ján Kochanowski.*)

Uwága:

1. Mowa ta iest obrazém myśli, które miáł *Kochanowski* o umiarkowaniu żądz ludzkich. Myśli té są odmalowané wyrazami czyli słowami, a wyrazy tak są szykowané, tak z sobą zgadzané, tak iedné od drugich zawisły, słowém mówiąc, tak są wszystkié między sobą składané; że czynią mowę i zrozumiałą i piękną.

2. Troiakié to wyrazów składanié zowié się z Łacińskiégo *Konstrukcyą*, po Polsku *Składnią*, która téż przeto iest troistá, piérwsza *Szyku*, druga *Zgody*, trzecia *Rządu*.

SKŁADNIÁ SZYKU.

Szyk wyrazów iest albo *przekładany*, albo *nieprzekładany*.

Przy-

Przykład Polski z Szykiém.

przekładanym:	*nieprzekładanym:*
Témi dwiéma rze-	*Królestwo każdé stoi*
czami każdé Króle-	*rzeczami témi dwié-*
stwo stoi: nagrodą	*ma: nagrodą za spra-*
za poczciwé sprawy,	*wy poczciwé, a kára-*
a za złé karaniém.	*niém za sprawy złé.*

(*Tarnowski.*)

Przykład Łaciński z Szykiém.

przekładanym:	*nieprzekładanym:*
Nobilitas sola est	*Virtus sola atque u-*
atque unica virtus.	*nica est nobilitas.*

(*Juvenalis.*)

Uwága:

1. W Polskim i Łacińskim ięzyku szykuią się pospolicie wyrazy porządkiém przekładanym.

2. Jeżeli początkowému czytelnikowi, *szykowanié przekładané* iest trudnieyszé do zrozumiénia myśli; niecháy sobie szykuié wyrazy porządkiém *nieprzekładanym* czyli *Grammatycznym*: któryto porządek *Grammatyczny* iak idzie? powiémy zaráz.

3. Żeby, zwłaszcza w Łacinie, nie psuć práwdziwégo *Szykowaniá*; dosyć będzie położyć nad wyrazami, liczby 1. 2. 3. &c. porządkiém *Szykowaniá nieprzekładanégo*, a według tegoż porządku, kłaśdź w tłumaczéniu wyrazy Polskié, n. p.

6 2 5 1 2 3 4
Nobilitas, sola est *Cnota sama i iedyná,*

3

3. 4 1 5 6
Atque unica virtus. *iest Szlachectwém.*

4. W *Szykowaniu Grammatycznėm* idą pospolicie wyrazy tym porządkiém:

I. Wyráz nieodmiénny przed swoiém nie odmiénnym n.p. *za poczciwé.*

II. Rzeczownik (*substantivum*) przed swoiém Przymiotnikiém (*adjectivum*) n.p. *królestwo każdé: sprawy poczciwé.*

III. Przymiotnik zaraz po swoim Rzeczowniku n.p. *królestwo każdé: cnota sama, virtus sola.*

IV. Przypádek (*casus*) piérwszy lub piąty przed swoiém Słowém n.p. *królestwo stoi.* Inné zaś *Przypádki* kładą się po *Słowie* n.p. *má swégo chleba.*

V. Tryb okoliczny (*finitivus*) przed swoim bezokolicznym (*infinitivum*) n.p. *może nie dbać.*

VI. Gdzie przez Wyrzutnią (*per Ellipsim*) opuszczony iest wyráz domyślny; tam go przywrócić możná n.p. *kto má swégo chleba*: dodáymy *tylé ilé* &c. *Karaniém za złé*, dodáymy *sprawy.*

SKŁADNIÁ ZGODY.

Przykłady:

1. Roli w tych	*Agrum in his regio-*
kraiach lepszéy, ani	*nibus meliorem, neque*
ceny większéy, żá-	*pretii majoris, nullus*
dén nié ma.	*habet.* (Terentius.)

2.

2. Pozwól, rzecze Weturyá, niech wiém wprzód, czym do nieprzyiaciela, czy do syna przyszła.	*Sine, inquit Veturĭa, sciam prius, utrum ad hostem an ad filĭum venĕrim.* (Livius.)

Uwági:

Dwoiaká między wyrazami zachodzi zgoda: piérwszá, między *Przymiotnikiém* (*Adjectivum*) a Rzeczownikiém (*Substantivum*) drugá między Słowém (*Verbum*) a Zaimkiém osobistym (*Pronomen Personale.*)

1. Zgádzá się *Przymiotnik* ze swoim *Rzeczownikiém* czy wyraźnym czy domyślnym, w Rodzaiu, Liczbie i Przypadku (*in Genĕre, Numĕro, & Casu*) n.p.

Roli lepszéy,	agrum meliorem.
Tych kraiach,	his regionĭbus.
Wártości większéy,	Pretĭi majoris.
Żadén (domyślmy się *obywatel.*)	nullus (*domyślmy się* civis.)

2. Słowo (*Verbum*) zgadza się z Zaimkiém czy wyraźnym, czy domyślnym, w Osobie i Liczbie (*in Persona & Numĕro*) a w Polszczyźnie i w Rodzaiu, n.p.

Żadén nie ma,	nullus habet.
Pozwól (domyślmy się *ty.*)	sine (*domyślmy się* tu.)
Rzecze Weturyá,	inquit Vaturĭa.
Niech wiém (domyślmy się *iá*)	sciam (*domyślmy się* ego.)
Czym przyszła (domyślmy się *iá matka.*)	an venĕrim (*domyślmy się*) (ego.)

SKŁADNIA RZĄDU.

Przykłady:

Staráy się, ażebyś był zdrów.	cura ut valĕas.
Dosyć gadatliwości, mądrości mało.	satis loquentĭae, sapientĭae parum.
Im wyzszymi iesteśmy; tém się pokornié́y sprawuymy:	Quanto superiores sumus, tanto nos submissĭus geramus.
Po wielu dla oyczyzny zásługach: sądem pospólstwa, (któ- rego gniéw na siebie był wzbudził) potępiony Koryolán, do Wolsków na wygnanié poszedł:	Post multa in patrĭam merĭta, judicio popŭli, cujus iram in se concitavĕrat) condemnatus Coriolanus, Volscos exulatum abĭit.

Uwági:

Jedna część mowy rządzi drugą, i wzaiémnie iedén wyraz podlega drugiému, toiest iedén dlá drugiégo kłaśdź się musi w tym a nie innym Trybie, Stopniu, Przypádku (*in Modo, Gradu, Casu.*) I tak Spoyniki (*Conjunctiones*) rządzą trybami (*regunt modos*) n.p.

Żebyś był zdrów,	ut valĕas.

Przysłówki (*Adverbĭa*) rządzą stopniami (*regunt gradus*) n.p.

Im

Im wyższymi,	quanto superiores;
Tém pokornićy.	tanto submissius.

Nad to, Przysłówki rządzą przypádkami (*regunt casus*) n.p.

Dosyć gadatliwości,	satis loquentiae.
Mądrości mało,	sapientiae parum.

Przyimki (*Praepositiones*) rządzą przypádkami (*regunt casus*) n.p.

Po wielu zasługach,	post multa merita.
Dlá oyczyzny,	in patriam.
Na siebie,	in se.
W tych kraiach,	in his regionibus.

Słowa (*Verba*) rządzą przypádkami (*regunt casus*) n.p.

Żadén nie ma roli,	nullus habet agrum.
Wzbudził był gniéw:	concitaverat iram.

REIESTR

Grammatyki na Klassę I. rozłożony przez pytaniá, które na popis szkolny służyć mogą.

5.

4. Co

ROZDZIÁŁ V.

ROZDZIAŁ VI.

ROZDZIAŁ VII.

ROZ-

ROZDZIAŁ VIII.

ROZDZIAŁ IX.

6. Jak

ROZDZIAŁ X.

KONIEC REJESTRU GRAMMATYKI.